مەبەستە پڕاگماتیکییەکان لە وتاردا

پ.ی.د. بکر عمر علی- م. تریفە عمر احمد/ زانکۆی سلێمانی/ کۆلێژی زمان/ بەشی کوردی

پێشەکی

مەبەستە پڕاگماتیکییەکان پەیوەست بە دەوروبەری هەمەچەشنەوە، بە بەراورد لەگەڵ گفتوگۆکردن، جیاواز کاردەکات، بەو واتایەی بارودۆخی ناسینەوەی مەبەستێکی دیاریکراو لە پڕۆسەی نووسیندا هەمان قەیدومەرجی دەوروبەری ناسینەوەی پەیوەندی ئاخاوتن نییە، هەروەك ئەم لێکۆڵینەوەیە کە بەشی دووەمی ماستەرنامەی (مەبەستی پڕاگماتیکی لە وتار) دایە، تایبەتە بەو مەبەستانەی، نووسەر یان ڕۆژنامەنووس پەیوەست بە دەوروبەرێکی دیاریکراو دەیخاتەڕوو.

لەم لێکۆڵینەوەیەدا ڕێبازی (شیکەرەوەی پەسنکەرانە) بۆ لێکدانەوە شیکردنەوەی دەربڕاوو دەقەکانی وتار بەکارهێنراوە.

لێکۆڵینەوە لە زمانی ڕۆژنامە، کە دەکەوێتە سنوری لێکۆڵینەوەی زمانەوانییەوە فەرامۆشکراوەو بە پێچەوانەوە توێژینەوە لە زمانی ڕۆژنامە لە بواری لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامەوانیو ئەدەبیدا ئەنجامدەدرێت، لەکاتێکدا کاری پسپۆڕی زمانە، واتاو مەبەستو زمانی ڕۆژنامە شیبکاتەوە، لێرەوە بە پێویستزانرا ئەم لێکۆڵینەوەیە کە تایبەتە بە بەکارهێنانی هێماکانی نووسەر یان ڕۆژنامەنووس پەیوەست بە دەوروبەری نووسین، لە سنوری زانستی زماندا ئەنجامبدرێت.

١/١ کردە قسەییەکان- Speech act *

لە پشت تیۆری کردە قسەییەکانەوە باکگراوندێکی فەلسەفی هەیە، کە سەرەتاکەی بۆ ڕاستو هەڵە لە ڕستەکاندا دەگەڕێتەوەو دوورە لە نیشانەی پڕاگماتیکیو گریمانەی پێشینەییو واتای بەخشکەیی دەربڕین، بەڵکو کێشەی ڕاستو هەڵە پەیوەستە بە مەرجی واتای سیمانتیکی لە ڕستەکاندا، ئەم فەلسەفەیە بۆ ڕێبازی پۆزەتیڤزمی لۆجیکی ساڵی ١٩٠٣ دەگەڕێتەوە، کە بەپێی لۆجیك لە واتاو بێواتایی وشەکان دواون.

دواتر ویتینگستین- Wittgenstein لە لێکۆڵینەوە فەلسەفییە لۆجیکییەکەدا بە کاریگەری ڕێبازی پۆزەتیڤیزم لێکدانەوەیەکی فەلسەفی لە ژێر ناوی (واتا بەکارهێنانە) ئەنجامداو پەسنی زمانی بە (گەمەکانی زمان) کرد، تیۆری کردە قسەییەکانی ئۆستن بە هێڵێکی تەریبی نێوان(بەکارهێنانی زمان)و (گەمەکانی زمان) ی ویتینگستین دادەنرێت.[١]

دەربڕاوەکانی کردە قسەییەکان ناکرێ ڕاست یان هەڵە بن، بەڵکو نیشاندانی کردەوەیەکە بۆ نمونە (بەڵێن دەدەم) ئەم دەربڕاوە زیاتر بە ئەنجامدانی کردەیەکە لەوەی وتن بێت.[٢]

ئۆستن- Austin لە ئەنجامی شیکردنەوەی ماناو مەبەستی دەربڕاوەکان، دوو جۆر کرداری جیاکردەوە

> کرداری بەجێهێنان < و >کرداری بەجێنەهێنان >** کە هەردوو جۆرەکە لە ناسینەوەی حاڵەتو جەختکردنو هەڕەشەکردن پێچەوانەی یەکترن.

کرداری بەجێهێنان هەردوو چەشنی (ئاشکراو نائاشکرا) دەگرێتەوە، کرداری بەجێهێنانی نائاشکرا هەڵگری خەسڵەتی راستو هەڵە نین، بەڵکو ئەوەی دەکرێت زیاترە لەوەی دەوترێت بۆ نمونە لە دەقێکی وەك "تا کارەبا نەبڕواە، مەبەستم ئەو کارەبایەیە کە مۆلیدەی گەڕەکەکەمان دەمانداتێ، نەك کارەبای حکومی..." کە لە ژمارە ١٩٧ رۆژنامەی ئاوێنەدا بڵاوکراوەتەوە، کردەی قسەیی لەم دەقەدا ناڕەزایی نوسەرە لە کارەبای حکومی نەك زانیاری بەخشین بێت بە خوێنەر، بۆ مەرجی کرداری بەجێهێنان ئۆستن سێ خاڵی دەستنیشانکرد کە بە > مەرجی گونجاندن < ناساندی، بڕوانە [Yule:[2000:25 ، دواتریش سێریەل ئاماژەی بە خاڵێکی تر داو بەمەش چوار >مەرجی گونجاندن < بۆ تیۆری کردە قسەییەکان دەستنیشانکرا.

جین- Jean بە شێوەیەکی گشتی تیۆری کردە قسەییەکان بە دوو چەشن ئاماژە پێدەدات:

((١- کردە قسەییە راستەوخۆکان/ بەهۆی فۆرمی زمانەوە کردەکە جێبەجێدەکرێت.

٢- کردە قسەییە ناڕاستەوخۆکان/ لە پشت فۆرمە زمانییەکەوە مەبەستی کردەکە دەگەیەنێت))[٣] .

١- کۆمپانیایەکی سپی، سپی وەکو بەفر، بەفر وەکو زستانی سەر چیا، چیاش وەکو سەفین... بیرم کەوتەوە کۆمپانیای سەفین. ساڵی ١٩٩٨ مۆڵەتێکی رەسمی لە وەزارەتە لەتەکەی هەولێری حکومەتی هەرێم وەرگرتووە.

رۆژنامەنوس بە شێوەیەکی زنجیرەیی وشەکانو واتای سیمانتیکیان بە دوای یەکدا وەك پرۆسەیەکی بیرکەوتنەوە دەهێنێت، کە لە راستیدا مەبەست لەو پرۆسەی بیرکەوتنەوە بەهۆی کۆدەکانی <بەفر، زستان، چیا> نییە، بە شێوەیەکی ناڕاستەخۆ کردەیەك چێدەکات کە کردەی قسەییە بە مەبەستی پلارگرتن.

لە زمانی کوردیدا رەنگی سپی بە واتای پاکیو بێگەردی بەکارهێنراوە، بەفریش بە هەمان واتا بۆ پەسنکردنی جوانیو پاکی بووە، لەتەك ئەمەشدا چیا هەمیشە نیشانەی بەرزیو ئازایەتیو سەربڵندی بووە، بە پێچەوانەی ئەم واتایانەوە وتارنوس خەسڵەتی دزێویو سەلبی کۆمپانیای سەفین لە پێشەکییە دەقدا دەخاتەڕوو، بەمەش کردەی قسەیی رەخنەگرتنو پلاگرتنە لە کۆمپانیای سەفین بەهۆی کۆدە ئاماژەپێدراوەکانەوە.

٢- زانکۆکانی هەرێمی کوردستانو بازاڕی کار

٣- زانکۆ بە یەکێك لە دامەزراوەکانی خوێندن دائەنرێت، بەوەی کە ناوەندی پەرەپێدانی زانستە لە بوارەکانی هزرو مەعریفەدا، هەروەها سیستمێکی بەرهەمداریشە کە پشت بە کۆمەڵێك پێداویستی ئەبەستێت کە هاوردە (مدخلات) زانستییەکەی خوێندکارەو دەرهاویشتەکەشی (مخرجات) دەرچوانییەتی، بەو مەوسەفاتانەی کە کۆمەڵ پێویستی پێدەبێت. راستییە مێژووییەکان سەلماندوویانە کە دامەزراوەکانی خوێندن بە تایبەتی زانکۆکان لە دەوڵەتە گەشەسەندووەکاندا (هەرێمی کوردستان باشترین نموونەیە) بوونەتە کارگەی بەرهەمهێنانی ژمارەیەکی زۆر لە دەرچووانی بێکار، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ چەندین هۆکار، لەوانە کەمتوانایی دامەزراوە بەرهەمداریو خزمەتگوزارییەکان لە

گرتنەخۆی ئەو ژمارە زۆرەی دەرچووان بە هەموو ئەو پسپۆڕیو تایبەتمەندییە زانستیو تەکنیکییەی هەیە، لە لایەکو لە لایەکی تریش، نەگونجانی ئەو پرۆگرامو بەرنامەی خوێندنەیانە لەگەڵ واقعی کۆمەڵدا.

پرۆسەی مۆدێل لە زماندا بەهۆی دوو سەرەی نێرەر / وەرگر بە پشتبەستن بە >> کۆزانیاری هاوبەش - common knowledge << و >> زەمینەی هاوبەش - common backgroun<< دروستدەبێت، بۆ ئەم مەبەستەش نوسەر ئەو پەیامەی لە مێشکیدایە بە شێوەی نوسین ئامادەی دەکات، هەوڵدەدات رەچاوی هەردوو خاڵی زەمینەو زانیاری هاوبەش بکاتو بیکاتە مەرجی ناسینەوەی بابەتەکەی، لەهەمانکات کردەی قسەیی لە داهاتوودا جێبەجێبکات.

لە دەقی (٢)دا ئەو زانیاریانەی بەهۆی هێماکانی ناونیشانەدەقەوە نوێنراوە، زانیاری دووسەرەی ن/خ- نو کۆکن لەسەر بابەتی قسەلەسەرکراو، بە تایبەت نوسەرو خوێنەرێك کە پێکەوە هاوبەش بن لە یەك کەلتورو شوێنو بابەتی قسەلەسەرکراو.

نوسەر لە دەقی (٣) دا هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆ لە بەرهەمێکی چەندێتیدا هەڵدەسەنگێنێت، ئاستی زانستی خوێندکارو نابەرهەمداریتیانو سستی جوڵەو کاریگەری یان بێکاریان لە کۆمەڵدا ئاشکرایە، ئەم زانیارییە هاوبەشەی نێوان ن \خ دەبێتە مەرجی ناسینەوەی وتارەکە لە لایەن خوێنەرەوە.

نوسەر لەباسکردنی هۆکاری بێکاری خوێندکاران پابەندە بەو هۆکارەی کە خوێنەر وتارەکەی پێدەناسێتەوە، لە هەمانکات وروژاندنی وەها بابەتێك کە بێکاری دەرچووانە >> دڵسۆزی- sincerity<< ی نوسەر لە کردنی هەڵوێستێکدا دەخاتەڕوو، هەروەها نوسەر لە دەربڕینی هۆکاری بێکاری خوێندکارانی دەرچوو لە رابردوودا بە بەرهەمداریتی خوێندکار لە رووی چەندێتییەوە بە ئێستا یان داهاتوو پابەنددەکات، کە ئۆستن ئەم پابەندبوونە بە >> مەرجە پێشنیازکراوەکان- proposition condition << ناوزەددەکات.

سیریەل- Searle >> هێزی واتای نافۆرمی - illocutionary force << لە چوارچێوەی دەقدا بە >> مەرجی پێویستی - Essential Condition << داناو لەم دەقەدا گەیاندنی ئەو مەبەستەیە، کە نوسەر دەیەوێت لە پشت فۆرمە زمانییەکەوە بیگەیەنێتە خوێنەر، بەمەش دەقەکە هەڵگری >> مەرجەکانی گونجاندن -Felicity condition << ەو تیایدا کردارەکە بەجێهێنانێکی نائاشکرای گرتووەتەخۆ، کە رەخنەگرتنو ئاگادارکردنەوەی دامەزراوەکانی حکومەتە لەبەردەم رێگەپێدان بەو ژمارە زۆرەی خوێندکار دەردەچێتو ساڵانە ژمارەی بێکارەکان روو لە زیادبوون دەکەن، بێئەوەی چارەسەرێکی گونجاو بۆ ئەو گرفتە زانستییە بدۆزنەوە.

ئەو بابەتەی نوسەر دەیوروژێنێت کاریگەری لەسەر خوێنەر دروستدەکات، چونکە لە شوێنێکدا بڵاویدەکاتەوە کە نوسەرو خوێنەر لە رووی ژینگەییو رامیاریو کۆمەڵایەتییەوە تیایدا بەشدارن، کەسی >> ئاماژەپێدراو -Referential << لەگەڵ باری وتنەکەدا گونجاوە، چونکە بێکاری خوێندکارانی زانکۆ شاراوەو نادیار نییە، بەڵکو ئەو بارە بۆ هەموو خوێنەرێك ئاشکراو دیارە، بەمەش ئەو کەتیگۆریانەی ئۆستن لە مەرجی گونجاندندا دەستنیشانیکردووە لەبارو گونجاوە لە وتارەکەداو کردار

وابەستەی دەق دەكات.

دەكرێ لە هەموو جۆرە وتارێكدا رێژەی مەرجەكانی گونجاندن دیاریبكرێت، بە تایبەتی لە ستونو گۆشەدا كە پەیوەستە بە بابەتی رۆژ یان رووداوی رۆژەوە، چونكە ن/ر پێش نوسینی بابەتەكە ئامادەكاری بۆ نوسینەكە وەك مەرجی سەرەتایی دەكاتو بە شێوەیەك دایدەرێژێتەوە كە پابەند نییە بە كاتی كردارەكەوە، بۆ نمونە كاتی رووداني بابەتەكە رابردووە، بەلام نوسەر لە (پێشنیازكردن، رەخنەگرتن، هاوكاریكردن، پلارگرتن، هەرەشەكردن، پۆزشهێنانەوە، گلەییكردن، سوپاسكردن، داخوازیكردن، وروژاندن ...) كاتەكە بە رانەبردوو دەردەبرێت، لەكاتێكدا بۆ پاشگەزبوونەوە یان پەشیمانبوونەوە پەیوەستە بە كاتی رابردووەوە، كە ئەمەش مەرجی پێشنیازكردنە لای سیریەل، هەروەها دڵسۆزی ن/ر وادەكات بایەخ بە نوسینی بابەتەكە بداتو هەڵوێستێك لەو بارەیەوە وەك مەرجی دڵسۆزی بەرجەستە بكات.

گۆشەو ستون لە هەر جۆرێكی دیكە پتر پەیوەستە بە دەوروبەری دەرەكییەوە (كات، شوێن، كولتور، جۆری رۆژنامە، كەسێتی نوسەر، جۆری خوێنەر)، خوێنەر بە لێكدانی دەربڕاو/ دەقەكە بە دەوروبەر، مەبەستی نوسەر لە واتای نافۆرمیدا دەناسێتەوە.

بەپێی ئەو هێزانەی ئۆستن بۆ هێزی واتای نافۆرمی كرداری بەجێهێنان جیایكردەوە، وەك یول- Yule دیاریكردووە هەردوو كرداری(promise- بەڵێندان، warn- ئاگاداركردنەوە) لە كردارەكانی بەجێهێنانن. ن/ر لە نوسینی وتاردا بە پێی جۆرەكانی، پشت بە كردارەكانی بەجێهێنانو بەجێنەهێنان دەبەستێت، لە بەكارهێنانی كردارەكانی بەجێهێنان بە شێوەی ئاشكراو نائاشكرا لە چۆنێتی بەستنەوەی وشەكان بە دەوروبەری دەرەوەی زمانەوە جیادەكرێتەوە، لە وتاری رۆژانەو سەروتارو وتاری شیكاریدا كرداری بەجێهێنانی ئاشكرا بەكاردەهێنرێت، چونكە گەیاندنی زانیارییە هەمە چەشنەكانە بە خوێنەرو لە هەمانكات بەجێهێنانی كردەیەكە كە بەهۆی نیشانە سیمانتیكیو سینتاكسیەكە بە خوێنەر دەگات، هەروەها ئەو كردارانەی لە پشت فۆرمە زمانەیەكەوە كردەیەك بە خوێنەر جێبجێدەكات، بەهۆی دەوروبەری دەرەوەی دەق دەناسرێتەوە، بۆ نمونە كاتێك لە وتارێكدا باس لە كاریگەری خوێندكارانی فەرەنسا دەكرێت، كە بەهۆی خۆپیشاندانو بەردەوامبوونیان لە شۆڕش كاریگەری گەورەیان لە مێژوودا تۆماركردووە، ئەوا ن/ر دەیەوێت بە ناڕاستەوخۆ بزوتنەوەیەكی خوێندكاریی بوروژێنێت.

كرداری بەجێنەهێنان مەبەست زانیاری بەخشینە بە خوێنەر لە رێی كردارەكانەوە، نەك جێبەجێكردنی كردەیەك، بۆ نمونە لە سەروتاردا كە دەرخستنی بیری سەرنوسەرە هەندێجار بۆ بەجێنەهێنانی كردەیە، بەڵام بەپێی پێویستی سیاسیو دینیو كۆمەڵایەتی رۆژنامەو بارۆخەكە دەشێت بۆ بەجێهێنانی كردەیەك بێت لە خوێنەر، بەمپێیە ناكرێت هێڵی جیاكەرەوە بە گوێرەی رێساو یاسایەك بۆ كرداری بەجێهێنانو بەجێنەهێنان لە وتاردا دابنێنین، بەڵكو ستراتیژو دیپلۆماسییەتی رۆژنامەكە دەیگۆڕێت، ئەگەرچی وتاری شیكاری كە پشتبەستووە بە (بەڵگەو دیكیۆمێنت) دەكرێت بەگشتی بە كردەی قسەیی بەجێنەهێنان دەستنیشانبكرێت.

لە گۆشەو ستونی رۆژنامەدا، كرداری بەجێهێنانی نائاشكرا رۆڵی سەرەكی لە بە پراگماتیكبوونی دەقدا دەبینێت، كە بەمەبەستی جیاواز لە پێشنیازكردن، پیرۆزبایی، توانج، سوپاسگوزاری، پەیوەستبوون،

داخوازیکردن... بەکاردەهێنرێت.

ن/ر بەهۆی ئەو کردارانەی مەبەستەکانی پێدەردەبڕن، کاریگەری لەسەر خوێنەر دروستدەکەن کە ئۆستن بە >>per locution<<[٤] ناوی دەبات، ئەم کاریگەریەش جێبەجێکەری کردەیەکە لە خوێنەردا، چونکە بە بێ بوونی دروستبوونی کاریگەری، خوێنەر کاردانەوەی نابێتو رۆژنامەو راگەیاندن نابێتە دەسەڵاتی چوارەم.

لە هەموو وتارێکدا کردەی قسەیی بە شێوەی ناڕاستەوخۆ، بە مەبەستی تەشەر، پلار، پێشنیازکردن، سوپاسگوزاری، هەڕەشەکردن، پۆزشهێنانەوە، پەشیمانبوونەوە، گاڵتەو بەهاشکاندن، بەکاردەهێنرێت. کە بە پێی جۆری رۆژنامەو کەسێتی ن/ر مەبەستەکان بە ئاڕاستەی باش یان خراپ دەگۆڕێت.

٢/١ گریمانەی واتای بەخشکەیی دەربڕین – Implication***

واتای بەخشکەیی دەربڕین یەکێکە لە بیرە گرنگەکانی پڕاگماتیک، کە خەسڵەتی بەکورتبڕی تێدا کۆدەبێتەوە، (ئەوەی مەبەستە) زیاتر (لەوەی وتراوە)و لەودیو فۆرمە زمانییەکەوە هەڵوێستەی لەسەر دەکرێت، لە دەقەکانداو نوسەر بۆ گەیاندنی مەبەستەکەی پتر گرنگی بەم سیمایەی پڕاگماتیک دەدات، بایەخی واتای بەخشکەیی دەربڕین لە دەربڕینی چۆنێتی شیاوی واتاو مەبەستەکاندایە، تا چەند خوێنەر پەی بە واتا شاراوەکانی دەقەکە دەبات.

واتای بەخشکەیی دەربڕین وەك لقی زانستی پڕاگماتیك لە سروشتو هێزی راڤەکاریانەی پڕاگماتیك لە دیاردەی زمانەوانیداو لە دەرەوەی رێسا گشتییەکانی هاوکاریکردندا دەردەکەوێت.

گرایس- Grice بەرلە تیۆری رێساکانی هاوکاریکردن، ئاماژەی بە دوو جۆر واتا دا :

((١- واتای سروشتی- natural meaning : بۆ نمونە هەورەتریشقە نیشانەی باران بارینە

٢- واتای ناسروشتی- non- natural meaning : مەبەستی پەیوەندیکردن دەگرێتەوە))[٥]

تایبەتمەندییەکانی واتای ناسروشتی بەم شێوەیە پەسنکردووە**** :

١- ئەگەر (ق) پەیامێکی بە مەبەست بکاتە دەربڕاو بەهۆی کاریگەری بیروباوەڕە توندوتیژەکانی وەرگرەوە.

٢- ئەگەر (ق) دەربڕاوی بەمەبەستی (١) بە ئاسانی بەرهەمبهێنێت بەهۆی ناسینەوەی واتای (گ) کە مەبەست لە (١)

لێرەدا نێرەر/وەرگر بەهۆی >> دووسەرەی زانیاری << یەوە پرۆسەی پەیوەندیکردن ئەنجامدەدەن، کە پەیامەکان بەهۆی کاریگەری بیروباوەڕەوە دەناسنەوەو پێکهێنانەوەی پەیوەندییەکان راستەخۆ لەسەر بنەمای رێککەوتنە.

کێشەی ئەم تیۆرەی گرایس لەوەدا دەبینرێتەوە، کە پەیوەندیکردن تەنها بە پێی بنەمای رێککەوتن نییە، بەڵکو دەربڕاوو دەقی وەهاش بەرهەمدەهێنرێت کە پێویستی بە شیکاری وردو لە دەرەوەی رێککەوتنی پەیامی نێوان زانیاری دووسەرەیە بۆ نمونە >> بەخشکەیی دەربڕین << ، لەبەرئەوە پێشنیازی تیۆرێکی دیکەی کرد بە ناوی>> رێساکانی هاوکاریکردن<<.

بەخشکەیی دەربڕین، لە ئەنجامی پێکدادانی ڕێساکانی هاوکاریکردن دێتەکایەوە، بۆ ئەمەش گرایس چوار مەرجی جیاکردەوە کە بە >> مەرجەکانی هاوکاریکردن- Cooperative principle<< ناوی برد.

ڕێساکانی هاوکاریکردن پەیوەندییەکی ئاشکراو روونی نێوان نێرەر/وەرگرە، نوسەر پەیامەکەی بە ئاشکرا ئاڕاستەی خوێنەر دەکات بەهۆی پابەند بوونی بەم مەرجانەوە:

((١- مەرجی چۆنێتی : هەوڵ بدە بەشداریکردنت راستو دروست بێت، بە تایبەتی :

ا- شتێك مەڵێ کە بڕوات پێی نەبێت.

ب- شتێك مەڵێ کە بەلگەی پڕاوپڕت بۆی نەبێت.

٢- مەرجی چەندێتی

ا- با بەشداریکردنت ئەوەندەی زانیاری تێدا بێت کە داوات لێکراوە بۆ ئەو مەبەستەی ئالۆگۆڕی دەکەی.

ب- بەشداریکردنت زیاتر لەو زانیاریانە نەبێت کەداوات لێکراوە.

٣- مەرجی پەیوەستبوون

با بەشداریکردنت پەوەستدار بێت.

٤- مەرجی شێوازبەندی

١- دووربکەوەرەوە لە شاراوەیی.

٢- دووربکەوەرەوە لە لێڵی.

٣- بوێر بە .

٤- ڕێكو پێكو ڕێکخراوبە))[٦].

لە خستنەڕووی مەرجەکانی گفتوگۆی ئاشکرا، گرایس پێیوایە لادانو بازدان لە یەکێك یان لەبەرچاونەگرتنی چوار مەرجەکە جۆرێك لە لێڵی لە واتادا دێتەئاراوە کە بە واتای بەخشکەیی دەناسرێت.

گرایس تایبەتمەندییەکانی گریمانەی واتای بەخشکەیی لە چوار خاڵدا خستەڕوو:[*]

((١- توانای رەتکردنەوە یان پاشگەزبوونەوە - Cancellability

٢- خەسڵەتی لێکجیانەکراوە – Non-detachability

٣- توانای ئەژمارکردن- Calculability

٤- خەسڵەتی ناباو- Non-conventional))[٧]

لیڤنسن- Levinson ئاماژەی بەو گرفتە گشتگیریانە دا، کە وەك دیوێکی ناوازە لە دەرەوەی تایبەتمەندییەکانی واتای بەخشکەیی دەردەکەوێت، وەك ڕاڤەکردنی لانەدان لە ستانداردی مەرجی چەندێتی واتای بەخشکەیی، لێکدانەوەی میتافۆر بە لادان لە شامەرجی چەندێتی، هەروەها گریمانەی شیاوی پەیوەندی نێوان واتای بەخشکەییو دروستەی زمان.

وەك پێشتر ئاماژە بە ڕێساکانی هاوکاریکردن درا، کە لادان لە هەر شامەرجێكو ڕەچاوکردنی تایبەتمەندییەکان، هۆی هێنانە بەرهەمی یان دەرکەوتنی واتای بەخشکەییە، بۆ نمونە (٤) واتای بەخشکەیی (٥) ، لە راستیدا (٥) دەتوانرێت وەك (٦) ڕەتبکرێتەوە[٨] :

4- Joe taunted Ralf and Ralf hit him

5- First Joe taunted Ralf and then Ralf hit hi
6- Joe taunted Ralf and Ralf hit him, but not necessarily in that order

تایبەتمەنــدی لێکجیانــەکراوە یەکێکــە لــە خەســڵەتەکانی واتــای بەخــشکەیی، بــەڵام ســادۆك ئــەوە دەستنیشاندەکات کە واتای بەخشکەیی بەشێکە لە ناوەڕۆکی سیمانتیکی هەر ئەنـدامێك لـە ئەندامـەکانی کۆمەڵە << هاوواتایی- Synonymous >> ەکان وەك لەم نمونانەدا رونکراونەتەوە :

7- Some of the boys went to the soccer mach

8- Not all of the boys went to the soccer mach

9-Some and perhaps all of the boys went to the soccer mach

دەبینرێــت (٧) واتــای بەخــشکەیی (٨)، هــەمان مــەرجی راســتەقینە لــە (٧)،(٨)و (٩) دا هــەمان واتــا دەبەخشن‌و بەشداری لە هەمان واتای بەخشکەییدا دەکەن، لەبەرئەوە بە تەنها (٧) واتـای بەخـشکەیی (٩) نییە.

واتای بەخشکەیی لە ا- چی دەڵێـت، ب- لانـی کـەمی رێـسکانی هاوکـاریکردن- CP هەڵـدەهێنجرێت. بـەڵام تەواو رووکاری" چی دەڵێت " گرنگە؟ ئەمەش بەواتا لە چ ئاستێك یاخود ئاستەکانی زانستی زمـان واتـای بەخشکەیی هەڵدەگوێزرێت؟ ئایا واتای بەخشکەیی لە ئاسـتی روکـەش، نوانـدنی سـیمانتیکی یـان مەرجـە راستەقنەکان؟

لیڤنسن ئەوە دەخاتەڕوو، شێوازی بەخشکەیی دەربڕین پێویستە لە نواندنی سیمانتیکییەوە خوێندنەوەو لێکدانەوەی بۆ بکرێت، کە سنوری فۆرمی لۆجیکی دەگرێتەوە، نواندنی سیمانتیکی‌و فۆرمی لـۆجیکی نـە دەکرێت بە خوێندنەوەی ئاستی رووکەش لێکنەدرێتەوە، نە بە هەڵهێنجانی مەرجی راستەقینە لـە رسـتە دەربڕاوەکاندا.[٩]

(١٠) چەند دەربڕاوێکن کە جیاوازن لە دروستەی روکەشدا، بەڵام بەشداری لە هـەمان واتـای بەخـشکەییدا دەکەن، (١٠) واتای بەخشکەیی (١١)و بێگومان واتا بەخشکەیەکەش رەتناکاتەوە[١٠]:

10- Perhaps P

Maybe P

Possibly P

Potentially P

11- Possibly not p

یەکێك لە گرفتەکانی دیکە ئەوەیە کە بەپێی ڕێسای گشتی واتای بەخشکەیی دەربڕین، هەندێك لە (A) ەکان دەبن بە (B) ((ئەوەی پێشتر درێژکراوەی ئەوەی دواتر نییە، لەبەرئەوەی ئەوەی پێشتر دەکرێت ڕاست بێت لە کاتێکدا ئەوەی دواتر هەڵە بێت)) [١١]

12- All of the arrows didn’t hit the target.
13- Some of the narrows hit the target.

لە دەربڕاوی (١٣) هەموو (A)کان (B) نین: ((not all As are B)) بەمەش دەربڕاوی (١٢) مەبەستی (١٣) دەگەیەنێت، لە (١٣) دەربڕاوەکە جۆرێکە لە لێڵی واتایی لە نێوان دوو چەمکدا کە فۆرمی لۆجیکیان لە یاسای (a) پێکدێت:

a- ~(x(A(x) ⟶ Hit (x, the target)))

هەروەها بەپێی یاسای (b) واتای دەربڕاوی (١٢) وەك واتای (١٢- b) لێدێت:

b-   X (A (x) ⟶ (Hit (x, the target)))
12, b-Non of the arrows hit the target.*

بەڵام لە (12) هەموو (A) نابن بە (B) : ((not all As are B)) بەمەش واتای(12,c) دەبەخشێت:

12, c-some of the arrows hit the target.

کەواتە (١٢) دوو خوێندنەوەی هەیە، کە واتای بە خشکەیی (١٣)، بەمەش مەرج نییە واتای بەخشکەیی لە دروستەی روکەشەوە هەڵبهێنجرێت، بەڵکو لە هەندێك واتای سیمانتیکییەوە بەهۆی خوێندنەوەیەکی تایبەتەوە >> ئاوازەداری/ هێز << دێتەبەرهەم. لێرەدا لیڤنسن بۆ زیاتر خستنەڕووی ئەم حاڵەتە کە واتای بەخشکەیی بەشێکی پێکهاتەی ئاستی سیمانتیکییەو زۆربەی جار ناتوانرێت تەنها بە مەرجی ڕاستەقینە ئەژماربکرێت ئاماژە بە یاسایەك دەدات[١٢]:

14- P
15- P and if p then p

لە کاتیکدا (١٤) ڕاست بێت ئەوا (١٥) ڕاست دەبێت، هەروەها بە پێچەوانەشەوە، کەواتە (١٥) بە تەنها بەراوردی واتای بەخشکەیی دەربڕینە، هەروەها هەردوو دەربڕواکە لە مەرجی ڕاستەقینەدا وەك یەکن بەڵام لە فۆرمی لۆجیکیدا جیاوازن، ئەمەش وادەکات واتای بەخشکەیی جیاواز دەستەبەربکەن و هەمەجۆری لە هاوواتای نزیکدا دەربکەوێت، هەروەها تۆتیۆلۆجی tautology کە واتای بەخشکەیی دەگەیەنێت، بەهەمان ڕێسا لە نواندنی سیمانتیکییەوە وەردەگیرێت نەك تەنها لە مەرجی ڕاستەقینەوە، بڕوانە بەراوردکردنی (١٦،١٧)[١٣]:

16-A square has four sides
17- Boys are boys

لە زمانی کوردیشدا وەك پەند دەوترێت > یەك جار دەڵێن زستان ساردە <، یان وەك نمونە ئینگلیزیەکە (١٦) چوارگۆشە هەر چوار لای هەیە، مەبەست نکوڵی نەکردنە لە بابەتێك یان ڕاستییەك کە دەوترێت، هەروەك لە دەربڕاوی (٥٢) یشدا بە هەمان شێوە دەوترێت کوڕ هەر کوڕە.

١-٢/١ جۆرەکانی واتای بەخشکەیی دەربڕین

گـرایس ئامـاژەی بـە دوو جـۆر لـە واتـای بەخـشکەیی دا، کـە لیڤنـسن نـاوی نـا >>سـتاندارد – standard <<، ئـەم دوو جـۆرە لـە ئـەنجامی لادان یـان پەیڕەونـەکردنی ڕێـسکانی هاوکـاریکردن دێنـەئارا، پەیوەسـتەگی‌و ناپەیوەسـتەگی بـە دەوروبـەرەوە خـاڵی بـەراوردکاری هـەردوو جۆرەکەن، ((١- واتای بەخـشکەیی گـشتگیر پەیوەست نییـە بـە دەوروبـەرێکی تایبـەتی یـان سـیناریۆیەکی تایبەتییـەوە بـە پێـچەوانەوە ٢- واتـای بەخـشکەیی تایبـەت پەیوەسـتە بـە دەوروبـەرێکی دیـاریکراوەوە، بەمپێیە جۆری یەکەم دانانی دەربڕینێکی کردارەبەندییە کە وێناکردنی کردارەبەندییە گۆڕینۆکەکە نزیـك نییە لە قسەکەرەوە، بەپێچەوانەوە کردارەبەندی گۆڕینۆك لە جۆری دووەمدا پەیوەستە بـە دەوروبـەرێکی تایبەتییەوە))[١٤].

گرایس پێی لەوە ناوە مـەرجی ناڕاستـەقینەیی هێماکان جـۆرێکی دیکـە جیادەکاتـەوە، کـە نـاوی نـا >> واتـای بەخـشکەیی بـاو- conventional implicature << لـە مـەرجی ناڕاسـتەقینەی وشـەکانەوە بەرهەمدێت، تایبەتمەندییەکانی واتای بەخشکەیی وەك (توانای ڕەتکردنەوە، لێکجیانەکراوە، ئەژمارکردن) ناگرێتەوەو لەهەمانکات پەیوەست نییە بە ڕێسکانی هاوکاریکردنەوە[١٥].

لەمبارەیەوە گرایس تەنها دوو نمونەی داوە کە هەردوو وشەی < and, therefore > ە، بەڵام لیڤنسن ئاماژەی بە دیاکتیکی ئاخاوتەیی (١٨)و دیاکتیکی کۆمەڵایەتی(١٩) داوە بڕوانە (Levinson: [1997: [128]):

18- H0wever, moreover, besides, anyway, well, still, furthermore, although, oh, so

19- Sir, madam, mate, your honor, sonny, hey, oi

ن/ر لە نوسینی وتاری شیکاریدا ناتوانێت واتـای بەخـشکەیی بـەکاربهێنێت، چـونکە ئـەم جـۆرە وتـارە بـە پشتبەستن بە ڕێسکانی هاوکاریکردن دێتەبەرهەم، هەروەها ئەو بەڵگانە پێویـستە بخرێتـەڕوو کـە راسـتی باسەکە دەسەلمێنێت‌و خوێنەر لە لێکدانەوەی فرە مەبەستی دوور دەخاتەوە، بۆ ئەمـەش پێویـستە بـوێرو ڕێکخراو بێت‌و هەموو ئەو زانیاریانە پێشکەش بکات کە لە خزمەتی وتارەکەدایە، نەك مەبەستێکی دیکە لـە پـشت فۆرمەکـەوە بـە خوێنـەر بگەیـەنێت، بـەڵام لـە سـتون‌و گۆشـەدا نوسـەر پـتر کـەڵك لـە واتـای بەخشکەیی دەبینێت، تەنانەت ناونیشانی گۆشە لە لای ئەو ن/ر- انەی توانستی پڕاگماتیکیان بەهێزە، بـە چەشـنێکە کـە لـەودیو فۆرمـە زمانییەکـەوە مەبەسـتەکە بگەیـەنێت، جگەلـەوەش بابـەتی سـتون‌و گۆشـە وروژاندنی ڕووداوی ڕۆژەو مۆرکی نوسەرەکەی پێوە دیارە، بە واتا گوزارشـت لـە بیروبۆچـوونی ن/ر- ەکـە دەکات، کە بە شێوەی کردەی قسەیی پڕاگماتیك یان واتای بەخشکەیی مەبەستەکە دەردەبڕێت.

ڕێبین هەردی لە گۆشەی (لە نزیکەوە) لە ڕۆژنامەی ئاوێنە هەنـدێ لـە بابەتـەکانی وتـاری شـیکارین‌و بـە پـشتبەستن بـە بەڵگـەی زانـستی سیاسـی خوێنـەر پـڕ زانیـاری دەکـات، هـەروەك وتـاری (گرنگـی‌و مەترسییەکانی حزبی سیاسی) کە لە ژمارە ١٩٧ بڵاوکراوەتەوە، نووسەر لـە ڕێگـەی نوانـدنی سیمانتیکی‌و مـەرجی ڕاسـتەقینەو فـۆرمی لـۆجیکی هێماکانـەوە زۆربـەی واتـای وتارەکـەی بـە خوێنـەر گەیانـدووە: "پێشەکییە دەق: یەکێك لـە پێداویـستییەکانی هـەموو ژیـانێکی سیاسی، مۆدرێنبـوونی حزبـی سیاسـییە،

بەبێ بوونی حزبی سیاسی ئەستەمە ژیانی سیاسی بەجۆرێك ڕێكبخرێت كە زۆرترین بەشداری خەڵك لە بواری سیاسیدا مسۆگەر بكات....تاد

كۆرپە دەق: لە راستیدا هیچ دیمۆكراسییەتێك نییە بەبێ بوونی حزبە سیاسییەكان. دیمۆكراسییەت لە شێوازی بەڕێوەبردنیدا چییە جگەلە ململانێ لەنێوان چەند حزبێكی جیاوازدا كە بە بەرنامەو پڕۆگرامی سیاسی جیاوازەوە، دەچنە ناو گەمەی هەڵبژاردنەوە.... چونكە وەك چۆن ئامێرێكی یەكجار گرنگی ژیانی سیاسی مۆدێرنە، هەروەها دەتوانێت ئامێرێكی ترسناكی لەناوبردنی ژیانی سیاسی راستەقینە بێت...

ئەنجامە دەق : لێرەوە هەركاتێك باسی حزبو پێویستی بۆ ژیانی سیاسی ئەكەین، نابێت ئەوەمان لەبیر بچێت كە ترسناكترین نەخۆشییە سیاسییە كوشندەكان لە رێگەی حزبەوە دروستئەبنو لە رێگەی حزبیشەوە بڵاوئەبنەوە.... بە كورتی حزب وەك چۆن رەگەزێكی گرنگی هەموو سیتمێكی دیمۆكراتییە هەرواش رەگەزێكی ترسناكی لەناوبردنی هەموو ئەگەرێكی دیمۆكراسییە... "

لە هەریەكێك لەو دەقانەی وەرگیراوە خوێنەر پێویستی بە گەڕانەوە بۆ دەوروبەری رۆژنامە یان نووسەر نییە، چونكە نووسەر دەیەوێت لە رێگەی زانیارییەكانییەوە پەیوەست بە رێساكانی هاوكاریكردن واتای وتارەكە بگەیەنێت.

بەڵام لە گۆشەیەكی وەك (چاوی خوێنەر) ناونیشانە دەقی "بۆری شكاوو مافی ژنان"كە لە ژمارەی ١٩٧ رۆژنامەی ئاوێنەدا بڵاوكراوەتەوە، خوێنەر پێویستی بە زانینی دەوروبەرە بۆ تێگەیشتن لە رایەڵی نێوان بۆری شكاوو مافی ژن، چونكە نووسەر لایداوە لە مەرجەكانی گرایس بە تایبەت مەرجی چۆنێتیو چەندێتی.

خەسڵەتی توانای رەتكردنەوە لە وتاردا وەك پڕۆسەی گفتوگۆكردن یان ئاخاوتن نییە كە تێیدا دەوروبەری فیزیكی رۆڵی كارا دەبینێت، بەڵكو پەیوەستە بە بیروبۆچوونو باوەڕی دینیو حیزبی ن/ر\خ، ئەگەر هەردوو سەرە یەكباوەڕ بن ئەوا توانای رەتكردنەوەی دەربڕاو یان دەقەكە لاواز دەبێت، بەڵام ئەگەر دژ بن ئەوا خوێنەر لێكدانەوەی بۆ دەقەكە بە پێچەوانەی مەبەستی ن/ر- ەو توانای رەتكردنەوەكە بەهێز دەبێت.

توانای رەتكردنەوە لە دەقو دەربڕاوی وتاردا، بۆ دیكۆدكردنو توانای تێگەشتنی خوێنەر دەگەڕێتەوە، چونكە ن/ر پشت بە بیرو دیدگاو هەستیو ئایدۆلۆژییەتی خۆی بابەتەكە گوزارشتدەكات، نەك پشتبەستن بە بەڵگەو دۆكیۆمێنت.

٢٠- من دەپرسم ئایا دەكرێت كەسێك راژەی هێندەی تەمەنی بەهارێكی نیشتمان بۆ حكومەت كردبێتو ئیدی هەموو ساڵانی ساڵان بە پلەی تایبەت خانەنشین بكرێت؟

یەكێك لەو فۆرمانەی كە واتای بەخشكەیی دێنێتەبەرهەم فۆرمی پرسیارییە، لێرەدا وتارنووس ناخوازێت زانیارییەك لە وەرگر داوابكات، بەڵكو مەبەستێتی ئەوە بگەیەنێت كە هەرگیز ناكرێت كەسێك ئەوەندەی وەرزی بەهارێك - كە میتافۆرەو رووی لێكچواندنی بە (كەم) لەنێوان وەرزوو تەمەندا وەرگیراوەو بە لادان لە هەردوو مەرجی چۆنێتیو چەندێتییەوە بەرهەمهاتووە-، خزمەتی نیشتمانی كردبێت كەچی بەقەد هەموو تەمەنی حكومەت خزمەت بەو بكاتەوە.

توانـای ڕەتکردنـەوەی ئـەم وتـارە پەیوەسـتە بـە بەرژەوەنـدی خوێنـەرەوە، دەشـێ خوێنـەرێك کـە سـەر بەلیستی کابینەی حکومەت بێت، ئەم بۆچوونە ڕەتبکاتەوەو بە نەشیاوی لە قەڵەم بداتو پێی وابێت لەم حکومەتەدا کەسی شیاو بۆ شوێنی شیاو دانراوە.

هەروەها دانانی فۆرمەکانی >>پەرژین- Hedge <<[*****] توانای ڕەتکردنـەوە بـە دەقەکـە دەبەخـشێت، هـەروەك بـەهۆی فۆرمـە ئەگەرییـەکان وەك: > لەوانەیـە، دەکرێـت، وابـزانم، دەشـێت <... دەردەبڕێـت، بەکارهێنانی ئەم فۆرمانە پەیوەستە بە کەسێتی ن/ر- ەوە، ئـەو نوسـەرانەی بـەبێ باگراونـدێکی زانیـاری بابەتێك باسـدەکەن یـان کەسـایەتی حیـزبین، بـۆ دوورکەوتنـەوە لـە ڕەخنـە پـەنا بـۆ ئـەم وشـانە دەبـەن، بەپێـچەوانەوە خـاوەن پێـشینە زانیارییـەکان کـەمتر بەکارهێنـەری فۆرمـە ئەگەرییـەکانن، لەهـەمانکات هەندێك نوسـەر فـۆرمی > وابـزانم< بـە شـێوەی پڕاگماتیـك بـەکاردەهێنێت، کەمەبەسـت لێـی ئەوپـەڕی دڵنیابوونێتی لەو بابەتەی دەینوسێت.

ئەدگاری لێکجیانەکراوەیی، کە واتای بەخشکەیی دیکە بەهۆی وشە هاوواتاکانەوە دروسـتناکات، پەیوەسـتە بـە زانـستی >> Prosodic << ەوە، کـە سـەرو سـەگمێنتە، بـە واتـای چۆنێتی خوێندنـەوەی دروسـتە زمانییەکان پابەند بە چۆنێتی دەنگبەرزکردنەوەو بەرزو نزمـی ئـاوازی دەنـگو کێشو هاوئـاوازی، ن/ر کەڵك لەم خەسڵەتە وەردەگرێت بەوەی تاچەند بـە توانایـە لـە دوبارەنەکردنـەوەی دەربـڕاوی وەکیەکدا، وێڕایئـەوەش سـادۆك-Sadoch ئامـاژەی بـەوە داوە کـە هەنـدێ وشـەی هاوواتـا واتـای بەخـشکەیی دروستدەکات[١٦]، بۆ نمونە لەزمانی کوردیدا < درێژ، باڵابەرز، کەڵەگەت > هاوواتان، بـەکارهێنانی هـەردوو وشەی < باڵابەرز، کەڵەگەت > دانانی لەبرییەکتر واتای بەخشکەیی دروستناکەن، بەڵام وشەی < درێژ > لـە دەوروبـەرێکی دیـاریکراودا بـە مەبەسـتی سـوکایەتی پێکـردنو ناشـرینکردن بـەکاردەهێنرێت، لـە هەمانکات لە دەوروبەری فیزیکیدا هەریـەك لـەو فۆرمـە وشـانە بەمەبەسـتی پڕاگماتیـك دەردەبڕێـت، لـە پڕۆسەی ئاخاوتندا هەردوو وشەی <باڵابەرز، کەڵەگەت > بە مەبەستی بستەباڵا لە دەوروبەری فیزیکیدا بەکاردەهێنرێت، بەڵام لە پڕۆسەی نوسیندا بە بەرجەستەکردنی حاڵەتەکە لە دەوروبەری دیاریکراودا بە تایبەت لە نوسینی شانۆو سیناریۆدا بە مەبەستی پڕاگماتیك دەنوسرێت.

واتـای بەخـشکەیی بـاو لـە نوسـینی وتـاردا زۆرجـار بەمەبەسـتی جیـاواز لـە واتـا سـیمانتیکیەکە بەکاردەهێنرێت، بۆ نمونە فۆرمی > گەورەم < لە وتارێکی ڕەخنەییدا دەشێت مەبەست پێچەوانەکەی بێت کە کەمکردنەوەی ڕێزو ستایشە.

٣/١ گریمانەی پێشەکی- presupposition

ئامـاژە هێماییـەکانی نوسـەر گریمانـەی پێـدانی هەنـدێ زانیـاری نوێیـە بـە خوێنـەر، کـە بەهۆیەوە مەبەستەکانی پڕاگماتیك دەگەیەنێت.

>> زەمینەی هاوبەش- common ground<< ی بەشداربووەکانی پڕۆسەی گفتوگۆکردن گریمانـەی پێشەکی پێشنیازدەکات، نێرەر بـەپێی ئـەو زانیاریانـەی لەسـەر بابەتەکـە هەیـەتی گریمانـەی دەربڕاوێك دەکات، کە ئەو گریمانەیە لەسەر ئاستی پڕاگماتیك نە ڕاستە نە هەڵە، لێرەوە فرێگ- Frege پێیوایە ((ئـەو ڕسـتانەی وەریـان دەگـرین ناکرێـت ڕاسـت یـان هەڵـە بـن، بـەڵکو ڕەتکردنـەوەی ڕسـتەکە لـە هـەر

ئاماژەیەکدا، لەسەر بنەمای نەهاتنی ئاماژەکانە لە رستیلەکانیاندا. ئەم رستەیە تەنها لە دەرخەری کاتدا دەردەکەوێت.)[١٧]

٢١- لە بەردناشۆی فەیلەسوفیان پرسی ، لە جیهاندا چیت زۆر بەدڵە، لە وەڵامدا وتی : گوڵو منداڵ.

نوسەر لە (٢١) دا بەپێی ئەو پێشینە زانیارییەی دەربارەی بەرناردشۆ هەیەتی بابەتی وتارێك سازدەكات، ئەوە دەبەخشێتە خوێنەر كە فەیلەسوفێك هەیەو ناوی بەرناردشۆیە، ئەم ناوە خاوەن كەسایەتییەكی تایبەتە، دیدگای جوانی بۆ منداڵ هەبووە، بەشێوەیەك وەك گوڵ وێنای كردووە، ناسراوی ناوەكە واتا دڵنیایی دەقەكە بە خوێنەر دەگەیەنێت، فرێگ- Frege دەڵێت :

((ئەگەر هەرشتێك بە << دڵنیایی/ دیاریكراو - Assertion << ەوە دەربڕێت، ئەوا هەمیشە گریمانەی پێشەكییەكی راشكاوانەی دەبێت، كە بە بەكارهێنانی خەسڵەتی ئاماژەیی ناوی سادە یان لێكدراوە))[١٨]. بەم پێیە ناوی بەرناردشۆ خەسڵەتی ئاماژەیی بە دەرەوەی دەق دەبێت، كە كەسێكی راستەقینەیەو خاوەنی فەلسەفەیەكەو رێبازێكی دیاریكراوی هەیە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت كە فۆرمی لۆجیكی بەرناردشۆ كۆمەڵێك زانیاری دەبەخشێتە خوێنەر، فرێگ پێیوایە ئەگەر نەرێی فۆرمە لۆجیكییەكە بەكاربهێنین ئەوا خەسڵەتی ئاماژەیی نابێت، ئەمەشی لە تیۆریەكەیدا بە بێمانا لە قەڵەم دا، بۆیە بۆچوونێكی دیكەی بۆ زیادكرد:

ئەو ناوەی ئاماژە بۆ هەندێ شت دەكات تەنها گریمانەی پێشەكییە لە وتنێكی بێ پێچوپەنادا ****** بۆ نمونە (٢١) وەك نەرێكردنەكەی وایە لە وتنێكی ئاشكرادا، بەڵام رستەكە رێگە بە هیچ ئاماژەیەكی تر نادات لە رستەی ناسەرەكی" پاڕستە" ەكەدا جێیبگرێتەوە، بۆ نمونە بەرناردشۆی فەیلەسوف بكرێت بە ئارامی فەیلەسوف كە وەك دەرخەری ناویی لە رستەكەدا هاتووە.

فرێگ چوارچێوەی تیۆری پێشەكی بەم خاڵانە پێشنیازكردووە:

((١- فرێزی كاتیو فرێزی ناوی هەڵگری سیمای گریمانەی پێشەكین.

٢- رستەیەك لەگەڵ نەرێكردنەكەیدا وەك هەمان گریمانەی پێشەكی ئەژمار دەكرێت.

٣- گریمانەی پێشەكی، پێویستە راست یان رازیكەرانە بێت))[١٩].

بەپێی چۆنێتی گەیاندنی واتای دەق، سێ جۆر لە گریمانەی پێشەكی جیادەبێتەوە[٢٠] : یەكەم : گریمانەی پێشەكی سیمانتیكی، پشت بە بەهای راستی لێكسیمە سیمانتیكییەكان دەبەستێت، ستراوسنو فرێگ لەم كێڵگەیەدا بۆ یەكلاكردنەوەی چەشنی سیمانتیك كاریانكرد، بە تایبەت لەو بەشەدا كە ناونرا << درێژكراوە- entailment << یان زنجیرەی لۆجیكی، یاساكە بەم شێوەی (٢٢) داڕێژراوە :

٢٢- درێژكراوەی B لە هەموو هەڵوێستەكاندا كە A راست بێت ئەوا B راست دەبێت، یان

٢٣- لە هەموو جیهاندا A راست بێت B راست دەبێت

ستراوسن یاسایەكی دیكەی بۆ گریمانەی پێشەكی دانا :

٢٤- ئەگەر A راست بێت ئەوا B راست دەبێت.

٢٥- ئەگەر A هەڵە بێت، ئەوا B هەر راست دەبێت.

ئەمە بنەمایەك بوو بۆ داڕشتنەوەی گریمانەی پێشەكی سیمانتیكی :

٢٦- له هەموو هەلۆیستەکاندا که A راست بێت، B راست دەبێت.
٢٧- له هەموو هەلۆیستەکاندا که A هەلە بێت ئەوا B راست دەبێت.
درێـژکراوەی سـیمانتیکی لـە بەرجەسـتەکردنی یاسا ئامـاژە پێکراوەکانـدا بـۆ نـەرێکردنی رسـتەکە ئـەو خەسڵەتە وەردەگرێت کە درێژکراوەکە نە راستە نە هەڵەیە.
٢٨- Aدرێژکراوەی B
٢٩- نەرێی A درێژکراوەی B
دووەم : گریمانــەی پێــشەکی پراگمــاتیکی/ بــە پێــچەوانەی چەشــنی یەکەمــەوە پــشت بــە دەوروبــەر دەبەستێت، بە واتا هەمان دەق لـە دەوروبـەرێکی دیـاریکراودا کـە هـەلگری واتایـەکی شـیاوی کۆمەڵایـەتی بێت لێکدانەوەیەکی دیکەی بۆ دەکرێت کە دوورە لـە بـەهای راسـتیو راسـتیپێکانەوە، ئەمـەش گریمانـەی پێشەکییەکی نوێ بە خوێنەر دەدات، کە گریمانەکردنەکە نە راستەو نەهەڵە.
سێیەم : گریمانەی پێشەکی دەروونی/ زانا بەیتس- bates دەستنیشانی جۆرێکی دیکـەی کـردووە کـە بـە گریمانەی پێـشەکی دەروونـی ئامـاژەی پێـداوەو پەیوەسـتە بـە دەروونـی نێـرەرەوە، بـەیتس پێیوایـە ئـەم چەشنە کردەی بەکارهێنانی رستەیەکە کە تیایدا قسەکەر >>زانیـاری نـوێ – Comment<< بـەهۆی ئاسـتی رووکەشـی دروسـتەکەوە بـە گـوێگر دەبەخـشێت.((گریمانـەی پێـشەکی ئەوەنـدە بەرفراوانـە کـە قسەکەرو گـوێگر لـە نێـوان زانیـاری دڵنیـاییو گریمانـەی زانیاریەکـەدا هـەمان باسمەنـدو زانیـاری نـوێ پێکدەهێنن.)) [٢١]
جۆرج یول باسی حەوت جۆر لە گریمانەی پێشەکی دەکات[٢٢] :
١- گریمانــەی پێــشەکی شــاراوە- potential presupposition : مەبەسـت لـەو گریمانەیەیـە کـە لـە دەربڕینی پێشەکییەکەدا تەنها پشت بە دەوروبەر دەبەستێت.
٢- گریمانەی بوون- existential presupposition : ئەم جۆرە گریمانەیە بەهۆی فرێـزی دەرخـەری یان فرێزی ناوییەوە دەردەبڕێت، بۆ نمونە > بەرناردشۆی فەیلەسوف < ئامـاژە بـەو راسـتییە دەکـات کـە بەرناردشۆ فەیلەسوف بووە، جگەلەمەش فرێزی خاوەنێتی <بوون> ئەم جۆرە گریمانەیـە دروسـتدەکات، بۆنمونە> قەڵەمەکەت < بە واتا گریمانەی ئەوە دەکات کە تۆ قەڵەمێکت هەیە.
٣- گریمانەی پێشەکی راستەقینە- factive presupposition : لە ناسینەوەی ئەم جۆرە گریمانەیەدا ، یــۆل ئامــاژەی بــە چــەند کردارێــك داوە: ئــەو کردارانــەی زانــین دەگرێتــەوە، ئــەو کردارانــەی پەشیمانبوونەوەو پاشگەزبونەوە دەنوێنن، ئەو کردارانەی بۆ بیرکردنەوەو بیرکەوتنـەوە بـەکاردەهێنرێت، ئـەو کردارانـەی دڵخۆشـیو سـەمەرەیی دەگەیـەنن، ((کـردارە ڕاسـتەقینەکان بـە نـەرێ کـردن یـان ئـەرێ بوونیان هەمان گریمانەی پێشەکی ڕاستەقینە دەنوێنن وەك کردارەکانی داوای لێبوردن دەکەم، خۆشحاڵم، پەشیمانم)) بڕوانە ئاڤێستا کەمال:(١٠٥:٢٠٠٦)
٤- گریمانــەی پێــشەکی فەرهــەنگی-lexical presupposition : پـشت بـە فیـچەرە سـیمانتیکییەکانی وشەکە دەبەستێت، واتا بەدەرە لە دەوروبەر.
٥- گریمانەی پێشەکی دروستەیی- structure presupposition : بـەکارهێنانی زنجیرەیـەك وشـە یـان

فرێزه، که وهك پێكهاتهیهكی رێكخراوهیی یان باو لێكدهدرێتهوهو بهشێكه لهو دروستهیهی كه گریمانهی راستی پێشهكییهكه دهكات.

٦- گریمانهی پێشهكی ناڕاستهقینه - non factive presupposition: به هۆی كردارهكانی ناڕاستهقینهوه دهردهبڕێت وهك : خهوبینین- dream، وێناكردن- imagine، وادهرخستن- pretend.

٧- گریمانهی پێشهكی ساخته- counterfactual: مهبهست لهم جۆره گریمانهیه پێچهوانهی راستهقینهیه، واته نهك ههر راست نییه، بهڵكو پێچهوانهی واقعه، ئهمهش بههۆی رستیلهی ئهگهرییهوه دهردهبڕێت.

گریمانهی پێشهكی بهپێی ئهم جۆرانه دهتوانرێت به چۆنێتی وابهستهكردنی به دهوروبهرهوه بۆ دوو چهشن جیابكرێتهوه: چهشنی یهكهم: گریمانهی پێشهكی سیمانتیكی كه ههریهك له (٥،٤،٣،٢) دهگرێتهوه، ن/ر به پێی جۆرهكانی وتارو چۆنێتی بابهتهكه پشت بهم جۆره گریمانهیه دهبهستێت، كهمتازۆر له ههموو جۆره وتارهكاندا دهبینرێت، چونكه بهبێ گریمانهی پێشهكی سیمانتیكی كه كرۆكی بابهتی وتارهكه دهگرێتهوه نوسین بهرههمنایهت، گریمانهی پێشهكی پێشینهی زانیاریو لێكدانهوهی ن/ر- ه بۆ بابهتهكه، كه لهسهر ئاستی سیمانتیك نه راسته نه ههڵه، بهڵكو ههڵسهنگاندنو دیكۆدكردنی بابهتهكهو بێلایهنی خوێنهر له رووی سۆزهوه دهرخهری دروستیو نادروستی وتارهكهیه.

چهشنی دووهم: گریمانهی پراگماتیكی كه (٧،٦،١) دهگرێتهوه، گریمانهی پێشهكی به هۆی دوو سهرهی زانیاری نوسهر\خوێنهر- هوه لێكدهدرێتهوهو پهیوهندییهكی شیاو دروستدهبێت، پێشینهی زانیاریو گرێدانی به دهوروبهرهوه مهبهستی نوسهر له گهیاندنی پهیامهكهیدا دهردهخات، ههروهها له گریمانهی پێشهكیدا دهتوانرێت كردهی قسهیی به شێوهی ئاشكرا یان نائاشكرا جیابكرێتهوه.

گهورهم گۆشتی مێرولهش دهخورێ

ئاری عهبدول لهتیف

دنیای ئهفسونگهری سیاسییهكانی ئێمه دنیای كوشتنی بهههشتهكانی خهڵكو ئاوهدانكردنهوهی جهههننهمهكانه بۆیانو زیندوكردنهوهی كۆیلهییو كهنیزهكه لێیان و ڕوخانی ئاوهزو ئارهزووهكانیانه و زهوت كردنی ئازادییهكانیانه، ئاخر كهمێ بڕوانینه عهیشو نۆشی ئهم گهورهو ئاغاو دهرهبهگانه، به تایبهت دیوی نهبینراوی ژیانیان ههر زو ههست دهكهین ناعهدالهتیو ئهنانییهتو خۆ بژێویو گهندهماڵی ئهمانه له لوتكهدایهو هیچیان له مرۆڤی كورد ناچن چجای ڕێبهریكردنو لێپرسراوێتی نهتهوهیهك،.....

خۆ گرفت لهوهدا نییه ئهمانه ئاوا تهخشانو پهخشانی پارهو سامانی نیشتمان دهكهن، گرفت لهوهدایه خهڵكێك دهبینیو دهبیستیو نییهتی و ئیدی شێت دهبێ، خهڵكێك سهیر دهكات ئهمانه چۆن دهژینو ئهویش چۆن بۆ قوتی رۆژانهی مناڵهكانی له بهیانی خوا رۆژ دهكاتهوه تا ئێواره پاڵ به عهرهبانهوه دهنێو ئهوهی پهیدای دهكات دوو كیلۆ تهماته ناكات.....

گرفتیش لهوهدایه ئهم دیاردهو نهخۆشییه له پهرهسهندندایهو ههر رۆژه به شێوازێك لهبهر چاوماندا دهردهكهون مهگهر هێزی گۆدۆ بێتو لهم پیاوه زهبهلاح بهڵام بچوك ڕزگارمان بێت.

٣٠- گهورهم گۆشتی مێرولهش دهخورێ

رۆژنامەنوس بە ناونیـشانەدەقی پراگمـاتیکی دەسـتپێدەکات، دەوروبـەری جـۆری رۆژنامـە، کـە هاوڵاتییـە، هۆکارە بۆ ناسـینەوەی هێماکـانی (٣٠) وەك فۆرمـە وشـەی > گـەورەم < مەبەسـت لـەو بەرپرسـانەیە کـە بازرگانی بە سامانی نیشتیمانییەوە دەکەن، بە بوونی زانیاری پێشینەی ر\خ دەربـارەی چـۆنێتی رەفتـارو گوزەرانی زۆربەی بەرپرسان گریمانەی پێشەکی شاراوە لە ناونیشانەدەقدا دەکات کە لە (٣١) خراوەتەڕوو:

٣١- << لـە کوردسـتان کۆمـەڵێك بـەرپرس هـەن دوورن لـە هەسـتی نیـشتمانیو سـامانێکی زۆریـان لەبەردەسـتدایەو کـە بـە خواسـتی خۆیـان گەمـەی پێوەدەکـەن، ئەمـەش مانـای ئەوەیـە یـاری بـە داهـاتی نەتەوەیی دەکەن تەنانەت ئەگەر گۆشتی مێرولەش ببوایە دەیانکڕی.

لە هەمانکات بە لادان لە شامەرجی پەیوەست، بەخـشکەیی لـە بەهاشـکاندنی ئـەو جـۆرە کەسـایەتیانە لـە پشت فۆرمە وشەی > گەورەم < بە خوێنەر دەگەیەنێت.

٣٢- دنیـای ئەفـسونگەری سیاسـییەکانی ئێمـە دنیـای کوشـتنی بەهەشـتەکانی خـەڵكو ئاوەدانکردنـەوەی جەهەننەمەکانە بۆیانو زیندوکردنەوەی کۆیلەییو کەنیزەکە لێیان و ڕوخانی ئـاوەزو ئارەزووەکانیانـە و زەوت کردنی ئازادییەکانیانە،

دەقـی (٣٢) درێــژکراوەی پرگمــاتیکی (٣١)، کەرەســەی میتــافۆری لــە پێــشەکییەدەقدا کــە بەزانــدنی شامەرجەکانی چۆنێتیو چەندێتییە بەخشکەیی رەخنەو بەهاشکاندن لە پێشەکییەدەقدا دەردەبڕێت:

٣٣-<+ سیاسـیەکانی کوردسـتان ئەوەنـدە ژیـانێکی خۆشـگوزەران رادەبـوێرن، کـە وەك شـتێکی ئەفـسونی لێهاتووەو بەرەبەرە لە واقیع دووردەکەوێتەوەو لە دنیای خەیاڵی ئەفسون نزیکدەبێتەوە، هـەروەك دنیـای بەهەشت وایە بۆ خۆیان لە بەرامبەر ئەمەش خراپکردنی گوزەرانی خەڵكو روخـانی خۆزگـەو ئاواتـەکان بەمەش ژیانی خەڵك بە گشتی وەك دۆزەخی لیدێت.

٣٤- خۆ گرفت لەوەدا نییە ئەمانە ئاوا تەخشانو پەخشانی پارەو سامانی نیشتمان دەکەن، گرفت لەوەدایە خەڵكێك دەبینیو دەبیستێو نییەتی و ئیدی شێت دەبێ، خـەڵكێك سـەیر دەکات ئەمانـە چـۆن دەژیـنو ئەویش چۆن بۆ قوتی رۆژانـەی منداڵەکانی لـە بـەیانی خـوا رۆژ دەکاتـەوە تـا ئێـوارە پـاڵ بـە عەرەبانـەوە دەنێو ئەوەی پەیدای دەکات دوو کیلۆ تەماتە ناکات.....

کۆرپـەدەقی (٣٤) درێـژکراوەی سـیمانتیکی (٣٣)، ئەمــەش بـەپێی یاسـای (٢٨)، دەقـی (٣٢) درێـژکراوەی پراگماتیکی (٣٠)و بەپێی یاسای (٢٩)، (٣٤)درێژکراوەی نەرێی (٣٢)یە.

٣٥- گرفتیش لەوەدایە ئەم دیاردەو نەخۆشییە لە پەرەسەندندایەو هەر رۆژە بە شێوازێك لەبەر چاوماندا دەردەکەون مەگەر هێزی گۆدۆ بێتو لەم پیاوە زەبەلاح بەلام بچوك ڕزگارمان بێت.

لـە وتـاردا گریمانـەی پێـشەکی بـەدیناکرێت بـەڵکو بـە شـێوەیەکی سـەرەکی لـە ناونیـشانەدەق، پاشـان پێشەکییەدەقدا پێشبینی دەکرێت، چونکە گریمانەی پێشەکی بەتایبەت لـە جـۆری پراگماتیـك پەیوەسـتە بە زانیاری دوو سەرەی نێوان ن/ر\ خ ، بەمەش ن/ر پێشەکییەکی زیاتر لەسەر بابەتی قسەلەسەرکراو بە خوێنەر دەبەخشێت، بەمپێیە لە (٣٥) پێشبینی گریمانەی پێشەکی ناکرێت، بـەڵکو کـۆی واتـای دەقـەکانی ترە بەمەش (٣٥) درێژکراوەی (٣٢،٣٠،٣٤).

٤/٢ ئاماژەبەندی - reference

((وشەكان گوزارشت لە شتەكان دەكەن، بەمەش پەیوەندی نێوان زمانو جیهان دروستدەبێت، كە پێی دەوترێت >>ئاماژە <<و لێكۆڵینەوەیە لە ناوەوەو دەرەوەی زمان))[٢٣]، بەمپێیە >> واتاسازی فەرهەنگی << بە بێ بوونی بەكارهێنەری زمان، پەسنی پەیوەندی نێوان زمانو جیهان دەكات. لۆینز پێیوایە كاتێك قسەكەر بە دەربڕینێكی گونجاو لە كۆمەڵدا گوزارشتدەكات، دەربڕینو ئاماژەكانی بەهۆی كردەی ئاماژەكانەوە لەبەركردووە، ئەم بۆچوونەش راڤەی ئاماژەی پڕاگماتیكی بەدوای خۆیدا هێناو بۆ شیكردنەوەی دەق بەكارهێنراوە.

((چەمكی ئاماژەی پڕاگماتیكی بۆ ستراوسن- Strawson دەگەڕێتەوە، كە بانگەشەی ئاماژەكردن دەكات بەوەی ئاماژە هەندێ شت نییە، بەڵكو دەربڕنێكی كردەییە، كە ئاماژە بۆ هەندێ شت دەكاتو دەتوانرێت بەكاربهێنرێت بۆ دەربڕین))[٢٤].

٣٦- لێدوانەكانی ئەم دواییەی سەرۆك وەزیرانی توركیا رەجەب تەیب ئۆردوگان سەبارەت بە كەركوكو فیدراڵیو دەستوری عیراق ،...

لە دەربڕاوی (٣٦)دا سەرۆك وەزیرانی توركیا رەجەب تەیب : ئاماژەیە بۆ كەسێك لە دەرەوەی زمان كە بوونی راستەقینەی هەیە.

كەركوك : ئاماژەیە بۆ شوێنێك (شارێك) لە دەرەوەی زمان كە بوونی راستەقینەی هەیە.

عیراق : ئاماژەیە بۆ شوێنێك (دەوڵەتێك) لە دەرەوەی زمان كە بوونی راستەقینەی هەیە.

دەربڕاوی (٣٦) بەشێوەی رێزمانی بۆ فرێزی ناویو فرێزی كرداری دابەشدەبێت، كە فرێزە ناوییەكە بەشێكن لە زمانو (شوێنو كەسە)ەكەش بەشێكن لە جیهان.

لە نوسین یان قسەكردندا، دەكرێ ئاماژە چەند >> ئاماژەبۆكراو – Referent << ێكی هەبێت[٢٥]، دەوروبەر لە نیشاندانی ئاماژەبۆكراوەكەدا رۆڵی پڕاگماتیك بە دەربڕاوەكە دەدات، بۆ نمونە یەك ئاماژەی ناوی دەكرێت دوو ئاماژە بۆكراوی جیاوازی هەبێت :

٣٧- سەرۆك كۆماری عیراق لە ساڵی ١٩٨٠ سەدام حسینو لە ساڵی ٢٠٠٦ جەلال تالەبانی بووە .

لە (٣٧) دا سەرۆك كۆماری عیراق، ئاماژەیەكی فرێزی ناوییە بەهۆی دەوروبەری كاتەوە ئاماژەبۆكراوەكانی (سەدام حسین ١٩٨٠- جەلال تالەبانی ٢٠٠٦) نیشاندراوە.

>> ئاماژەبۆكراو – Referent << : ((تەنی بەرجەستەكراوی بوونە، نیشانەكانی كاتو شوێنو كەس یان سەرباسی بابەت ئاماژە بە ئاماژەبۆكراو دەدەن))[٢٦].

هەموو ئەو كەرەسانەی رووبەڕویان دەبینەوە ئاماژەیەكی >> نەگۆڕ- Constant << هەیە، كە نوسەر/قسەكەر دەتوانێت لە مێشكیدا وێنای بكات، بۆ نمونە فرێزی< كوڕەكە> لە رستەدا دەتوانرێت وێنا بكرێتو ئاماژە بە كەسێك لە دەرەوەی زمان بكات، بەڵام لە دەربڕاودا بەهۆی دەوروبەرەوە لێكدەدرێتەوە.

دوو دەربڕینی جیاواز دەكرێت دوو ئاماژەبۆكراوی هەبێت :

٣٨- سەرۆك كۆماری عیراقو سكرتێری یەكێتی نیشتمانی كوردستان

دەربڕاوی(٣٨) لە دوای ساڵی (٢٠٠٥) یەك ئاماژەبۆكراوی هەیە كە مام جەلالە، دیارە ئەمەش پەیوەستە بە >> دەوروبەری كاتی << ەوە كە ئاماژەبۆكراوەكە دەستنیشاندەكات، لێرەوە چەمكێكی دیكە جیادەبێتەوە بە >>دەربڕینە ئاماژە – Referring Expression << ناسێنراوە.

دەربڕینە ئاماژە : هەر دەقێكە كە لە دەربڕینێكدا بۆ گوزارشتكردن لە كەسێك یان شتێك بەكاربهێنرێتو مەبەست لە ئاشكرایی دەربڕینی كۆی ئاماژەكانە، بە واتا ئەو كەسە یان شتە لە مێشكدا بوونی هەبێت.[٣٧]

< جوان > لە دەربڕاوێكی وەك (٧٦) دا:

٣٩- جوان خێرا بە لامدا تێپەڕی.

جوان لای ن/ ق كەسێكە لە مێشكیدا بوونی هەیە، لەبەرئەوە < جوان > دەربڕینە ئاماژەیە.

فرێزی ناوی ناسراو دەربڕینە ئاماژە دیاریدەكات، بەڵام فرێزی ناوی نەناسراو دەشێت دەربڕینە ئاماژە بێت یان پێچەوانەكەی بێت.

٤٠- نانسی شووی بە نەرویجییەك كرد.

لە (٤٠) دا > نەرویجییەك< فرێزی ناوی نەناسراوە لەگەڵئەوەشدا دەربڕینە ئاماژەیە، چونكە واتای رستەكە لێڵ نییەو لە بووندا دەستنیشانكراوە، هەمان رستە بە زیادكردنی كرداری حەزوئارەزوو، كە لە دەقی (٤١) دا دەبینرێت:

٤١- كچەكە دەیەوێت شوو بە نەرویجییەك بكات.

رستەكە لێڵ دەكات، لەبەرئەوە دەشێت >نەرویجییەك< دەربڕینە ئاماژە بێت یان نا، كە پەیوەستە بە بوونی دەوروبەر یان بۆنەی هێنانە بەرهەمی دەربڕاوەكە، كە بەهۆیەوە دەربڕینە ئاماژەكە دیاریدەكرێت، بە واتا بەهۆی دەوروبەری فیزیكییەوە دەزانرێت >نەرویجییەك< كێیە كە كچەكە دەیەوێت شووی پێبكات، كەواتە دەقی (٤١) بەبێ بوونی دەوروبەر دەقەئاماژە نییە.

هەمان رستە بە زیادكردنی (دیاریكراو) فرێزەكە دەكاتە دەربڕینەئاماژە :

٤٢- نانسی دەیەوێت شوو بە نەرویجییەكی دیاریكراو بكات.

لێڵی واتای رستەكە لە (٤٢) دا دەرەوێتەوە چونكە وشەی <دیاریكراو> ئەوە دەگەیەنێت كە لە مێشكی قسەكەردا نەرویجییەكە دیاریكراوە.*******

بەپێی ئەم روونكردنەوەیە، لە گۆشەو ستوندا ئاماژەكان بە شێوەی دەربڕینەئاماژە بەكاردەهێنرێت، چونكە ناوهێنانی هەر بەرپرسو وەزیرو بەڕێوبەرو دامەزراوەو سەندیكایەك كە دەهێنرێت لە مێشكی خوێنەردا بوونی هەیە، تەنانەت ئەو نازناوو ناونەتۆرانەش كە بارودۆخێكی سیاسی تایبەت دەیهێنێتە ئاراوە لە ئاوەزی خوێنەری كورددا وێنەی هەیە، ئەمەش دەبێتە زانیاری دوو سەرە لە نێوان ن/ر\ خ- دا، بۆ نمونە نازناوێكی وەك (مەلا) لە ئاوەزی كورددا چەند وێنەیەكی كەسایەتی هەیە كە بەپێی دەوروبەر جیادەكرێتەوە. وێڕایئەوەش ئەو ئاماژانەی لە وتاردا بەكاردەهێنرێت دەكرێت بەپێی واقعی تاكی كوردی چەند ئاماژەبۆكراوێكی هەبێت كە بەپێی دەوروبەری نوسەرو رۆژنامەكە لێكدانەوەی بۆ دەكرێت، هەروەك ئاماژەی (كەشتی نوح، لافاوەكە، گۆڕان، ...تاد).

جێناوی سەربەخۆو لكاو لەسەر ئاستی سیمانتیك بە پرۆسەی >> ئیندۆفۆریك-Endophoric<<

دەبەستریێنەوە، لە وتاردا ئاماژەکان بەشێوەی ناو (کەس، شوێن) بەکاردەهێنرێن‌و جێناوی سەربەخۆ کەمتر بایەخی پێدەدرێت، بەڵام جێناوە سەربەخۆو لکاوەکان بە (پرۆسەی ئیندۆفۆریك بە پێش << دەقە ئاماژەی پێشەوە- anaphoric یان پاش << دەقە ئاماژەی دواوە –cataphoric>> ی رستەکەوە دەبەستریێنەوە)[28]، لەکاتێکدا لەسەر ئاستی پراگماتیك دیاکتیك نییە، واتە جێناوەکان پەیوەست نییە بە کەسی نێو دەربڕاوەکە، بەڵکو بەپێی دەوروبەر مەبەستەکە دەستنیشاندەکرێت.********

٥/١ نیشانە پراگماتیکییەکان- DIEXES

نیشانە پراگماتیکییەکان یەکێکە لەو نیشانانەی لە کردەی ئاخاوتندا پەیوەست بە دەوروبەر بە مانای دیاریکردن- pointing بەکاردەهێنرێت.[29]

لە زمانی ئینگلیزیدا بۆ نزیك لە قسەکەر کە زاراوەی << proximal >> بۆ دانراوە، ئەدڤێربلی now, this, here ، هەروەها بۆ دوور لە قسەکەر کە بە زاراوەی << distal>> ناودەبرێت، ئامرازی نیشانەو ئەدڤێربڵەکانی then, there, that دەگرێتەوە، هەروەها شوێنی قسەکەر لە جەمسەرەکانەوە- deictic centre لێکدانەوەی جیاواز بە پێی دەوروبەری دیاریکراو لە نیشانەکانەوە هەڵدەگرێت.[30]

لە زمانی کوردیدا بۆ نزیك لە قسەکەر: (ئەمە، ئێستا، ئێرە، هەر ئێستا) بۆ دوور لە قسەکەر (ئەوە، لەوێ، ئەوێ، دواتر، پاشان ...) بەکاردەهێنرێت.

نیشانە پراگماتیکییەکان بەپێی سەرچاوە زانستییەکان بە شێوەی جیاواز پولکراوە، بە گشتی لەچەند جۆرێکی هاوبەشدا کۆدەبنەوە:[31]

١-٥/١ نیشانەی کەسی

قسەکەر هەڵگری سیستەمی چەقی نیشانەکانە، ئاراستەی پەیوەندییەکەی لە بەشداربوونێکەوە بۆ بەشداربوونێکی دیکە دەگۆڕێت، جیف دەڵێت: ((بۆ پەیوەندیکردنی رووبەڕوو، چەند ئەکتەرێك رۆڵدەبینێت، کە بنەمای رۆڵەکانیان لەنێوان کەسی یەکەم کە چەقی نیشانەکەیە، کەسی دووەم گوێگرە، کەسی سێیەم ئەوانی ترە))[32].

لە پرۆسەی نوسیندا نوسەر/ خوێنەر هەمبەر بە قسەکەر/ گوێگر وەك نیشانە کەسییەکان رۆڵی هاوبەش لە بەرهەمهێنان‌و شیکردنەوەی دەقدا دەبینن، کە بەشێوەی ناراستەوخۆ لە کردەی پەیوەندیکردندا بەشداریدەکەن.

نیشانە کەسییە پراگماتیکییەکان بەپێی چۆنێتی هاتنیان لە دەقدا لێکدەدرێتەوەو کەسی یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم بەپێی مەبەستی نوسەر دەگۆڕێت، بۆ نمونە مەرج نییە کەسی یەکەم لە وتاردا بۆ نوسەر، یان تۆ/ ئێوە بۆ کەسی دووەم‌و ئەو/ئەوان بۆ کەسی سێیەم بگەڕێتەوە.

٤٢- ئێمە مولزەم نین بەو داواکارییەکانەی کە دەوڵەتی سونە لێمان داوائەکەن.

ن/ر پەیوەستە بە باسکردنی ئەو بابەتەی لە دەوروبەرێتی، لەبەرئەوە دەوروبەری دەق لە وتاردا وەك دەوروبەری ن/ر لێکدەدرێتەوە، بەمپێیە لە دەربڕاوی (٤٢) دا ئێمە بۆ {نوسەر+ کەسی یەکەمی کۆ}

ناگەڕێتەوە بەڵکو بەهۆی پێشی دەربڕاوەکەوە دەستنیشانی جێناوەکە دەکرێت کە بۆ ئەوان دەگەڕێتەوە، ئەمەش ئەو وتارانە دەگرێتەوە کە نوسەر وتەی یەکێك وەك بەڵگەی وتارەکەی باس دەکات، هەروەك <ئێمە> وتەی لێپرسراوێکی شیعییە، کە نوسەر ئاماژەی پێداوە.

بە گشتی جێناوەکان کەمتر لە وتاردا بەکاردەهێنرێت، بەڵکو نوسەر زیاتر گرنگی بە ئاماژەکان وەك ناو دەدات کە پێشەکییەك زانیاری دەبەخشێتە خوێنەر لە هەمانکات راستیو دڵنیایی لە ناوهێناندا پتر دەستەبەردەکرێت.

نیشانە پراگماتیکە کەسییەکان دەکرێن بە چەند گروپێکەوە، کە هەر گروپەی بە مەبەستی جیاواز لە دەقدا واتا دەبەخشن:********

١- جێناوەکان / بەکارهێنانی جێناوەکان (سەربەخۆو لکاو) لەسەر ئاستی سیمانتیك دابەشبوونی کەسەکانە بەپێی تاكو کۆ، کە لە پرۆسەی نوسیندا بەشداربووەکان بریتی دەبێت لە کەسی یەکەمی تاك/ نوسەر، کەسی دووەمی تاك/ خوێنەر، کەسی سێیەمی تاك قسەلەسەرکراو/ بابەت کە بەشێوەی هاوبەشی نائامادە لە دەقدا بەشداریدەکەن.

جێناوە لکاوەکان لەسەر ئاستی سیمانتیك بە پرۆسەی ئیندۆفۆریك دەبەسترێتەوە بە پێش یان پاشی دەقەکە، بەلام لەسەر ئاستی پراگماتیك دەبەسترێتەوە بە دەوروبەری نوسەرەوە نەك جێناوە سەربەخۆکان.

جێناوەکان لەسەر ئاستی سیمانتیك لە بابەتی قسەلەسەرکراودا دابەش دەبن بۆ کەسی (یەکەم، دووەم، سێیەم) تاكو کۆ، بەڵام لەسەر ئاستی پراگماتیك، دەوروبەر گونجاوی بە واتاکەی دەبەخشێت.

٢- بەکارهێنانی ئاماژەیی، ئاماژەکان لە زمانی کوردیدا بۆ نزیکی تاك/ کۆ (ئەم، ئەمە/ ئەمان، ئەمانە) بۆ دووری تاك/ کۆ (ئەو، ئەوە/ ئەوان، ئەوانە) ن. (بڕوانە: ٤/٢)

٤٣- بۆ دەبێت رۆژێك لە رۆژان ئەوانەی کە بە کورسییەکانیان وەکو ڤیرو بنێشت پێوەی نوساون بیر لەوە نەکەنەوە کە مردن هەیە؟

جێناوی ئاماژەی <ئەوانە> لە دەربڕاوی (٤٣) دا لەناو دەقەکەدا نادیارە بەلام بە پەیکاڵکردنی جۆری رۆژنامە کە هاوڵاتییەو رەچاوکردنی بارودۆخی سیاسی کوردستان بە گشتی، پەی بە مەبەستی نوسەر دەبرێت لە رەخنەگرتن لەو بەرپرسانەی جێگەی دڵنیاییو دڵسۆزی جەماوەر نینو خیانەت لە پۆستی حکومەتو خەڵكو نیشتمان دەکەن.

٣- ناوی تایبەت، لە رێزماندا وەك فرێزی ناوی دەرخەری دەردەکەوێت، گریمانەی پێشینە دەربارەی کەسێتی ناوەکە بە خوێنەر دەدات، بۆ نمونە ناوهێنانی (بیکەر هاملتون)خوێنەر بەهۆی زانیاری دەوروبەرەوە کەسێتی ئەم ناوە دەناسێتەوە، نوسەریش تەنها بە (ناو) ەکە وەك ئاماژەیەك، گریمانەیەکی پێشەکی بە خوێنەر دەبەخشێت.

٤- ناوی خزمایەتی وەك (تیرەو بنەماڵەو عەشیرەت)، لە گۆشەو ستوندا ناوی خزمایەتی بۆ مەبەستی پلارگرتنو رەخنەگرتن یان بۆ پاتکردنەوەو جەختکردنەوەیە، بۆ نمونە تیرەی قورەیش لای هەندێ نوسەر بە مانای پۆزەتیڤ لای هەندێکی دیکەیان بە مەبەستی نێگەتیڤ بەکاردەهێنرێت. ناوهێنانی

تیرەو بنەماڵە دەگەڕێتەوە بۆ پلەی پێکداچوونی بیرو سۆزی نوسەر لەگەڵ رووداوەکانی ئەو بنەماڵەیەدا، لەبەرئەوە ئینتماو بیرگەی ن/ر پێوەرە بۆ چۆنێتی بەکارهێنانی تیرەو بنەماڵە لە وتاردا.

٥- نازناو، نوسەر بە مەبەستی جوانکردن (پۆزەتیف) یان بە پێچەوانەوە بە مەبەستی (نێگەتیف) بە کاریدەهێنێت، ئەمەش بەپێی چۆنێتی دەوروبەر پەیوەست بە نێرەرو وەرگر دەستنیشاندەکرێت، هەروەك نازناوی هەندێ لە کەسایەتییەکان بە مەبەستی جوانکردنو بۆ هەندێکی دیکەش بە مەبەستی ناشرینکردن بەکاردەهێنرێت.

٢-٥/١ نیشانەی شوێن

هەموو ئەو چەمکانە دەگرێتەوە، کە ئاماژە بە شوێن دەکەن یان شوێن دیاریدەکەن بڕوانە (Yule: 2000: 9)، واتە پەیوەندی شوێنی نێوان ن/ر\ رووداوەکە/ ن/ر\ خوێنەرە.

نیشانەی شوێن هەموو ئەو ئاوەڵکردارو مۆرفیمە تایبەتانەی بە شوێن دەگرێتەوە کە لەسەر ئاستی سیمانتیك مەودایەك دیاریدەکەن، بەڵام لەسەر ئاستی پڕاگماتیك بەپێی مەبەستی نوسەر دیکۆددەکرێت، دەشێ ئاوەڵکردارێکی شوێنی وەك < گۆڕستان > بۆ مەبەستی شوێنەکە دەرنەبڕابێت، بەڵکو پەیوەست بە دەوروبەری نوسەر، بە واتا مەبەست لە ناونیشانی کتێبێك بێتو گوزارشت بێت لە ئازارو تاریکی.

ئاوەڵکردارەکانی شوێن(ئێرە، ئەوێ، ئەمبەر، لێرە، لەوێ، لەوبەر) بۆ نزیكو دوور بەپێی دەوروبەری نوسەر وەك ئاماژەی شوێنی بەکاردەهێنرێت، ئەگەر پەوەندییە واتاییەکە بەهۆی ریزبەندی سینتاکسی دەقەکەوە نەگەشتبێت ئەوا لەسەر ئاستی پڕاگماتیك پەیکاڵ بە دەوروبەر لێکدەدرێتەوە.

٤٤- کەرکوك لە دوا ساتەکانی ماددەی ١٤٠ دا

لە (٤٤) دا کەرکوك وەك فۆرمی ناوی شوێنی، جیاواز لە ناوی شارەکانی دیکەی عیراق دیکۆددەکرێت، کە پەیوەستە بە بارودۆخی سیاسی عیراقو کوردستانەوە، لەبەرئەوە وشەی کەرکوك ئەوەندەی مەبەستێکی ستراتیژیو سیاسی لە پشتەوەیەو وەك سەنتەری بەرهەمهێنانی نەوت لە کوردستاندا رەچاودەکرێت، ئەوەندە بە واتای شوێنی پەیوەست نییە، کەرکوك چ لە ناونیشانەدەقدا چ لە هەر وتارێکی دیکەدا ئەم مەبەستە چێدەکات، کە تاکی کوردی بە تێپەڕبوونی کات لای کەڵەکە بووە.

٤٥- گێڕانەوەی ئەمبەرو ئەوبەری حزبایەتی لەناو کادێری سیاسیو پێشمەرگە بە هەموو پلە جۆراوجۆرەکانیانەوە،....

واتای لێکسیمی < ئەمبەر، ئەوبەر> پەیوەستە بە واتای رێزمانی ئاوەڵکرداری شوێنی، بەڵام لە دەربڕاوی (٤٥) دا پەیکاڵ بە دەوروبەری زانیاری لە دوای راپەڕینەوە بەگشتی بۆ هەردوو حزبی پارتیو یەکێتی بەکارهێنراوەو لە بەرنامە کۆمیدییەکانی راگەیاندندا بە تایبەت بەرنامەی کەشکۆڵو بەرنامەی بەرنامە، کە چواندوویەتی بە پەتپەتێن بۆ گۆڕینی ئایدۆلۆژییەت، بەو شێوەیەی کە لەگەڵ بەرژەوەندی ئەو کەسەدا گونجا بێت وتراوە، لەمەشەوە هەردوو وشەی (ئەمبەرو ئەوبەر) کە لە بنەڕەتدا گۆڕینی شوێنە، واتاکەی بۆ مەبەستی گۆڕینی بیروباوەڕ بەکارهاتووە.

فرە رەهەندی شوێنە باسکراوەکان لە لایەن نوسەرەوە سێ ئاڕاستە دیاریدەکەن:

١- شوێنی نوسەر/رۆژنامەنوس : شوێنی باسکراو هەمان شوێنی نیشتەجێی ن/ر، پەیوەندی پڕاگماتیکی

سەرکەوتوانەتر لەگەڵ خوێنەرێك کە هەمان شوێنی (ن/ر)ە دروستدەبێت، چونکە هاوبەشن لە دەوروبەری رۆشنبیری، ئابووری، میدیایی، بۆ نمونە دەربڕاوی (٤٥) ئەگەر نوسەر لە شوێنی بەکارهێنانی هەمان دەوروبەری زایاریدا نەبێت، نازانێت کە ئەمبەرو ئەوبەر بۆ گۆڕینی حیزبایەتی بەکارهاتووە.

٢- شوێنی نزیك لە نوسەر/رۆژنامەنوس: دراوسێ سنوری وڵاتو باسکردنیان، وەك شوێنی نزیك لە ن/ر رەچاوەکرێت، لێرەدا مەبەست لە ن/ر کە لە عیراقدا بێتو باس لە تورکیا، ئیران، سوریا،... بکات لە رووی سیاسییەوە هەریەك لەو وڵاتانە باگراوندێکی تایبەتیان لە لای کورد کەڵەکە کردووە، کە خوێنەر دەتوانێت داتاکان یان کەرەسەکانی زمان لەو وتارەدا بە ئاسانی بناسێتەوە.

٣- شوێنی دوور لە ن/ر: واتە باسکردنی شوێنێك لە ئەمەریکا، ئەگەر خوێنەر پێشینەی زانیاری لەسەر ئەو شوێنە نەبێت، ناتوانێت دەرك بە مەبەستی ن/ر بکات، چونکە بە پێچەوانەی (١،٢) ن/ر و خوێنەر هاوبەش نین لە یەك شوێنو کەلتورو زمانو ئاینو .... هتد

لە (١،٢،٣) دا مەرج نییە کە ن/ر و خوێنەر ئاڕاستەکانیان وەکیەك بێت، بەڵکو مەودای دەرچوونی رۆژنامە بەربڵاوەو خوێنەرەکانیش نادیارن، لەبەرئەوە پێدەچێت ئاڕاستەکانیان پێچەوانەی یەکتر بن:

ن/ر ⇄ خوێنەر

٣-٥/١ نیشانەی کات

ئاوەڵکردارەکانی(پێشتر، دوێنێ، بەسرپێرێ، هەفتەی رابردوو... ،) بۆ رابردوو، (ئێستا، ئەمڕۆ، ئەمشەو،...)بۆ کاتی ئاخاوتن، (بەیانی، دوو بەیانی، هەفتەی ئاییندە، ...) بۆ داهاتوو، هەروەها کردارەکانی زمانی کوردی کە کاتو کەسدارن، مۆرفیمەکانی (ئە/دە+ رەگی کردار، ێ-بکەر نادیار) بۆ رانەبردوو، (Ø، ووە، دە+قەدی کردار، بوو، ا – بکەر نادیار) بۆ کاتی رابردوو لەسەر ئاستی سیمانتیك بەکاردەهێنرێن، بەڵام لە کردەی پراگماتیکدا نیشانەی کات بۆ مەبەستی دیکە دادەڕێژرێت، کە بە پێی دەوروبەر جیادەکرێتەوە.

رۆژنامە هۆکاری گەیاندنی پەیامی ن/ر بە خوێنەر، لەبەرئەوە ئەو کاتەی ن/ر بابەتەکەی دەنوسێت >> Code Time<< کاتی بەکۆدکردنی پەیامەکەیەتی، لەگەڵ دەرچوونو دابەشکردنی رۆژنامەکە کاتەکە بە خوێنەر >> Receive Time<< ********* دەگات، ن/ر لە دوای رووداونی رووداوێك یان کێشەیەك، دەست بە نوسینی بابەتەکەی دەکات، واتە رووداو و نوسینەکە هاوکات نین، لێرەدا خاڵی جیاوازی لەگەڵ پرۆسەی ئاخاوتندا ئەوەیە کە قسەکەرو بەکۆدکردنی بابەتەکەی هاوکاتن.

هەندێ فۆرمی دیکە بە پێی کەلتوری ئیسلام بە پراگماتیك بە مەبەستی کات گەیاندن بەکاردەهێنرێن وەك (بەربانگ، پارشێو، بانگی خەوتنان، مانگی رەجەب، رەمەزان، قوربان، حەج)[٣٣].

٤٦- .... لە سەردەمی یەکەم بزوتنەوەی سیاسی نوێ کە بە سەردەمی (جەلالیو مەلایی) ناسراوە دەستپێدەکات.

هەردوو ناوی جەلالیو مەلایی بە پێی کولتوری حزبی گەڕانەوەیە بۆ دوو کاتی جیاواز، بە تایبەت لەو کاتەی مام جەلال لە مەلا مستەفا جیابووە، ئیدی وشەی مەلایی و جەلالی جگەلەوەی بۆ شوێنکەوتووانی

ئـەو دوو ڕێبـازە بـەکارهێنراوە بـۆ دەستنیـشانکردنی کاتەکانیـشیان بـووە، واتـە لەگـەڵ دیـاریکردنی حیزبـەکان دیـاریکردنی دوو کاتـە لـە ڕووی مێژووییـەوە، بەمـەش هـەردوو ئامـاژە ناوییەکـە وەك دوو زاراوەی کاتی بەکاردەبرێت.

٤-٥/١ نیشانەی کۆمەڵایەتی

فیلمـۆر- Fillmore پێناسـەی نیـشانە کۆمەڵایەتییـەکان، بـەو ئەسـپێکتانە کـردووە کـە پەرچـەکردارن یـان چەسـپاون یـان دەردەخـرێن بـەهۆی حەقیقـەتی بۆنـەی کۆمەڵایـەتی لـە کـردە قسەییەکاندا.[٣٤] لیڤنسن- Levinson باس لـەو ئەسـپێکتانەی زمـان دەکـات کـە پەیوەنـدی کۆمەڵایـەتی دروسـتدەکەن، بـۆ نمونـە هەنـدێ زمـان بـۆ ڕێزگـرتن جێنـاوی ڕێزمـانی بـەکاردەهێنێت، واتـا ڕێزمـان پەیوەست بە کارهێنانی پراگماتیك دەکات، بۆ نمونە لە زمانی کوردیـدا جێنـاوی (تـۆ) بـۆ ئاسـتی نـزم بـە پێچەوانەوە جێناوی (ئێوە) بۆ گوێگری تاك، بۆ ئاستی کۆمەڵایەتی بەرز بەکاردەهێنرێت.

قسەکەر بە تایبەت ئەگـەر پۆسـتێکی دیـاریکراوو خـاوەن کەسـایەتییەکی بـەرزی کۆمەڵایـەتی بێـت، ئـەوا جێناوی کەسی یەکـەمی کۆ (ئێمـە) بەمەبەسـتی ڕێزگـرتن لـە خـەڵكو خـۆکردن بـە بەشـێك لـە گوێگر، بەکاردەهێنێت،[٣٦] بەڵام لە پرۆسەی نوسینداو بە تایبەت لە گۆشەو ستونە وتـاردا جێنـاوی کەسـی یەکـەمی کۆ لە لایەن ن/ر- ەوە دوو مەبەستی بەکارهێنانی هەیە:

١- ن/رو هاوپیـشەی ن/ر: بـۆ نمونـە ئەگـەر ن/ر مامۆسـتا بێـت ئـەوا مەبەسـت لـە نوسـەر خـۆیو مامۆستاکانی تریشە.

٤٧- بمانبوورە ئەی سەندیکا نازدارو خەمخۆرەکەمان، ئەوە تۆیت بە تەك مەنهەجە سواوەکانو...

زانیاری دەربارەی دەوروبەری کەسـێتی نوسـەر، دەزانرێـت کەلـە (٨١) دا جێنـاوی لکاوی (مـان) بـۆ کەسـی یەکـەمی کـۆ مەبەسـت لـە هاوپیـشەی نوسـەرە کـە مامۆسـتایە، لـەناو توێـژی مامۆستاشـدا تـەنها ئـەو مامۆستایانە دەگرێتەوە کە بەشداری خۆپیشاندانیانکردووە.

٢- بەمەستی وروژاندنی بابەتێك بە ناوی خەڵکەوە: کاتێك ن/ر بەناوی خەڵکەوە قسەبکات، بە واتە خۆی بکات بە بەشێك لە خوێنەر لە ڕووی داواکاریو ئەو بابەتەی دەیورژێنێت.

٤٨- هەر هەمووومان ماسی وردین، لەناو تۆڕێك داینو لە ئاسمـان یـاخود لـە بۆشـاییەك دا بـە ڤیـست گیـان دەدەین،

لە (٤٨) دا مەبەستی (مان) لە خەڵکە، نەك توێژێکی دیاریکراو.

لە ژانرەکانی ڕۆژنامەدا بە تایبەت هەواڵ، نشانەی کۆمەڵایەتی بە شێوەی تۆپیك دەردەکەوێت، کە ئەوەی مەبەستو جێی گرنگی ئایدۆلۆژییـەتی ڕۆژنامەکـە بێـت دەهێنرێتـە سـەرەتای دەق، یـان دەربـڕاوەوە، بـە تایبـەت لـە ڕۆژنامـە حزبییەکانـدا بـە مەبەسـتی گـەورەکردنو ستایـشکردنو ڕێزگـرتن، وەك کەرەسـەی تۆپیك بەکاردەهێنرێت، بەڵام لەو ڕۆژنامانەی کە سـەربەخۆنو بایـەخ بـە بڵاوکردنـەوەی بابـەتو وتـاری ڕەخنەیی دەدەن بەمەبەستی شکاندنو ناونەتۆرە دەنوسرێت.

٨٣- گەورەم ... سوڵتان هاشم

بەهۆی دەوروبەری فیزیکیو بارودۆخی ئێستای عیراق خوێنەر پەی بە نێگەتیڤی فۆرمە وشەی < گەورە

> دەبات کە لە بنەڕتدا واتاکەی بۆ ڕێزگرتنە، بەڵام بە لێکدانی بە دەروبەرو چوارچێوەی وتارەکەوە مەبەستەکەی بۆ سوککردنو بێبەهاکردنی ناوبراو دەگۆڕێت کە بەمەبەستی زەفکردنەوەو پێداگیری واتا نێگەتیڤەکەی کراوەتە کەرەسەی تۆپیك* لە ناونیشانەدەقدا.

ئەنجام

دەکرێت بە چەند خاڵێك دەستنیشانی ئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە بکەین:

١- گریمانەی بەخشکەیی دەربڕین لە وتاردا بە گشتی بە لادان لە شامەرجی پەیوەست پاشان چەندێتیو چۆنێتی پێشبینیدەکرێت، بەپێچەوانەی پرۆسەی ئاخاوتنەوە کە پتر لادانە لە شامەرجی چەندێتیو چۆنێتی.

٢- لە وتاردا هەموو ناونیشانەدەقێکی سیمانتیکی گریمانەی پێشەکی سیمانتیکی بە خوێنەر دەدات، بەڵام ناونیشانەدەقی پڕاگماتیکی بەهۆی زانیاری هاوبەشی نێوان ن/ر\ خ گریمانەی پێشەکی دەکرێت، بەمپێیە تەنها ئەو خوێنەرانە دەتوانن گریمانەی پێشەکی پڕاگماتیکی بکەن کە لە جۆری کارامەن، دەنا پرۆسەی پەیوەندی چێنابێت.

٣- درێژکراوەی سیمانتیکیو پڕاگماتیکی پەیوەستە بە کەسێتی ن/ر-ەوە، ئەگەر توانستی پڕاگماتیکی ن/ر دەوڵەمەند بێت، ئەوا درێژکراوەی ناونیشانەدەق لە پێشەکیو کۆرپەدەقدا پڕاگماتیکی دەبێت، بەڵام توانستی ڕێزمانی ن/ر درێژکراوەکانی دروستەی وتار بەپێی واتای سیمانتیك دەبێت. بە لەبەرچاوگرتنی ئەم گریمانەیە دەکرێت پەی بە شێوازی نوسینی ن/ر ببرێت، کە ئەمەش ڕێخۆشکردنە بۆ لێکۆڵینەوەیەکی دیکە کە << شێوازبەندی >> یە.

٤- لە وتاردا ئاماژەکان بە تایبەت لە گۆشەو ستوندا، بە شێوەی دەربڕینەئاماژە، پەیوەست بە دەوروبەرێکی دیاریکراو، بەکاردەهێنرێت.

سەرچاوەکان

1. Adrian AKMAJIAN, Richard A. DEMERS, (1997), Linguistics, FOURTH EDITION, the MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, Second Printing.
2. GEOFFREY LEECH, (1996), PRINCIPES OF PRAGMATICS, LONDON, LINGUISTICS LIBRARY.
3. Geoffrey Leech, (1978), Semantics, reprinted, Britain.
4. Geoffrey Leech and Jan Svartivik, (1996), A Communicative Grammar of English, second edition, LONGMAN, LONDON and NEW YORK.
5. GILLIAN BROWN, GEORGE YULE, Discourse analysis, Cambridge Text in Linguistics.
6. Jean Aitchison, (1992), LINGUISTICS, forth Edition, Library Cataloguing in publication Data, Britain.
7. JOHN LYONS, (1990), Language and Linguistics, twice, Cambridge University Press.
8. JULIA S. FALK, LINGUISTICS AND LANGUAGE, Second Edition, JOHN

WILEYN &SONS- NEW YORK/ SANTA BARBARA.
9.MICHAEL GARMAN, (1990), Psycholinguistics, First published, Cambridge University Press.
10.
11. Jef Verschueren, (2003), Understanding PRAGMATICS, First published, Britain.
12. Stephen C. Levinson, (1997), Pragmatics, twice, Cambridge University.
13. R. Hurford & Brendan Heasly, (1996) Semantics a course book, twice, Cambridge University.

کوردی

١- ئاڤێستا کەمال، (٢٠٠٦)، پڕاگامتیکی رستەی پرسیارو فرمان لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا، زانکۆی سلێمانی، نامەی ماستەری بلاَونەکراوە
٢- هۆگر مەحمود فەرەج، (٢٠٠٠)، پڕاگماتیكو واتای نیشانەکان، زانکۆی سلێمانی، نامەی دکتۆرای بلاَونەکراوە.
٣- قەیس کاکل تۆفیق، (٢٠٠٢)، پەیوەندییەکانی نێو دەق، زانکۆی سەلاحەدین، نامەی دکتۆرای بلاَونەکراوە.

گۆڤار :

هۆگر مەحموود فەرەج ، زمانی کوردی و گەیاندی واتای پراگماتیکیی گوزارشتگەلێکی پێوەند بە کلتوری ئیسلامەوە ، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی ، ژمارە (١٩) ، سلێمانی ، ٢٠٠٧ .

هێماو کورتکراوەکان:

ق : قسەکەر

خ: خوێنەر

ن: نوسەر

گ: گوێگر

<+ **گریمانەی بە خشکەیی**

<< **گریمانەی پێشینە**

پەڕاوێزەکان

⋆ یول زاراوەی speech event بۆ ئەو بارودۆخ یان دەروبەرە داناوە کە چوارچێوەی واتای پڕاگماتیکی کردە قسییەکان دیاریئەکات، لەم لێکۆڵینەوەیەدا تەنها زاراوەی دەوروبەر بۆ هەموو ژینگەو چوارچێوەی دەرەوەی دەق لە پێکهاتنی واتای پڕاگماتیکدا بەکارهێنراوە.

1- Levinson: [1997: 227-228]
2- Adrian, Richard.A, Ann.K, Robert.M: [1995:374]

** د. محەمەد مەحوی پێیوایە لە بری هەردوو زاراوە >راپەڕاندنو رانەپەڕاندن > زاراوەکانی >بەجێهێنانو بەجێنەهێنان> دابنرێت چونکە لە رووی واتاو مەبەستەوە مەرج نییە قسەکەر/ نوسەرو رۆژنامەنوس کارەکە راپەڕێنن بەڵکو بەجێدەهێنن بۆ نمونە کاتێك قسەکەر دەڵێت: کارەکەم بە ئەو کرد. ئەوا ئەرکێکی بەجێهێناوە نەك کارەکەی راپەڕاندبێت، بەپەسەندکردنی ئەم بۆچوونە هەردوو زاراوەکە لەم لێکۆڵینەوەیەدا بەکارهێنراوە.

3- Aitchion [1992:96]

*** لە زمانی کوردیدا هەردوو لێکۆڵەر قەیس کاکلو ئاڤێستا کەمال (تیۆری کردە قسەییەکان) خستووەتەڕوو، بۆیە بە

پێویستمان نەزانی جارێکی دی ئەم تیۆرە دابڕێژینەوە تەنها وەك پەیڕەوکردنی بەسەر وتاردا باسمانکردووە.

4- Levinson: [1997: 227]

**** Implication لە فەرهەنگی ئازادیدا بە واتای بەتوێکڵ دێت، کە پێشینەی کەلتوری کورد بۆ وشەی >بەتوێکڵ< بۆ واتای نێگەتیفە لە کاتێکدا Implication بە واتای نێگەتیفو پۆزەتیف دێت، لەبەرئەوە د. محەمەد مەحوی پێشنیازی زاراوەی واتای بەخشکەیی بۆ کردووەو ئاڤێستا کەمال لە ماستەرنامەکەیدا ئەم زاراوەیەی بەکارهێناوە، لەم لێکۆڵینەوەیەشدا لەبەر دروستی زاراوەکە لە رووی زانستییەوە هەمان زاراوە بەکارهێنراوە.

5- Levinson: [1997: 16]

**** کورتکراوەی هێماکان بەم شێوەیەیە:

قسەکەر : ق

دەربڕاو : د..... گوێگر : گ..... توندوتیژی بیروباوەڕی یەکێك بۆ گوێگر : ت

6- Adrian, Richard.A, Ann.K, Robert.M: [1995: 381- 382]

7- Levinson: 1997: 114-117

8-Levinson: 1997: 119

9- Levinson: 1997: [122]

10 - Levinson: [1997: 123]

١١- هەمان سەرچاوە: [١٢٣]

12- Levinson: [1997: 124]

13- Levinson: [1997: 124]

14- Yule: [2000: 40, 42]…. Levinson: [1997: 126]

15- Levinson: [1997: 128]

***** بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی> Hedge – پەرژینەکان < بڕوانە[Yule: [2000:38-40

16- Levinson: [1997: 170]

٢- سەرچاوەی پێشوو: [١٦٩]

17- http://www-rcf.usc.edu/~soames/forthcoming_papers/Meaning_and_Assertion.pdf

18- Levinson: [1997: 170]

19- BATES: [1996: 20]

٢٠- هەمان سەرچاوە: [٢٥]

21 - Yule: 2000: [27-29]

٢٢- ئاڤێستا کەمال: [٢٠٠٦: ١٠٥]

23-R. Hurford& Heasley: [1996: 25]

24- BROWN& YULE: [1989: 28]

25-R. Hurford& Heasley: [1996: 26]

26- Yule: [2000: 19], R. Hurford& Heasley: [1996: 26- 27]

27-R. Hurford& Heasley: [1996: 35]

******* ئەو نموونانەی بۆ روونکردنەوەی ئاماژەبەندی بەکارهاتووە لە R. Hurford& Heasley: [1996: 36] وەرگیراوە.

٢٨- بڕوانە : قەیس کاکل تۆفیق: [٢٠٠٢: ٤٨-٥١]

******** د. هۆگر مەحمود فەرەج لە نامەی دوکتۆراکەیدا (پراگماتیكو واتای نیشانەکان) هەردوو زاراوەی >> چاو لەپێشو چاو لە دوا<< بۆ anaphoric, cataphoric >> لە بەکارهێنانی ئاماژەیی دا دەستنیشانکردووە، لەم لێکۆڵینەوەیەدا لەبەر زاراوەی دەق بە شیاو زانرا هەردوو زاروەکەی د. قەیس کاکل بەکاربهێنرێتەوە.

29- Yule: [2000: 9]

30- Jef Verschueren: [1999: 20]… Yule: [2000: 9]

31- Levinson: [1997: 68- 89]… Jef Verschueren: [1999: 20-21]

32- Jef Verschueren: [1999: 20]

********* د. هۆگر مەحمود فەرەج لە نامەی دوکتۆراکەیدا کە تایبەتە بە (نیشانە پڕاگماتیکییەکان لە زمانی کوردیدا) بە وردی باسی لەم نیشانانە کردووە، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە لاپەڕەکانی [٣١-٧] ، هەروەها بۆ زانیاری دەربارەی نیشانەی شوێنی بڕوانە Yule: [2000: 9]

********* ئەو کاتەی ن/ر بابەتەکەی تێدا دەنوسێت، جیاوازە لەو کاتەی بە خوێنەر دەگات ئەمەش خاڵی بەراوردکاری پڕۆسەی نوسینو ئاخاوتنە، چونکە لە پڕۆسەی ئاخاوتندا قسەکەرو گوێگر رووبەڕوو گفتوگۆدەکەن پەیامەکان یەکلەدوای یەك بەیەکتر دەگات، لەبەرئەوە کات وەك نیشانەی پڕاگماتیك لە پڕۆسەی ئاخاوتندا زیندووە، (بڕوانە : Jef Verschueren, [2003: 37-39])

٣٣- هۆگر مەحمود فەرەج: گۆڤاری زانکۆی سلێمانی: [١٩: ٢٠٠٧: ١٢١-١٤٢]

34- Levinson: [1997: 58]

کورتەی لێکۆڵینەوە

پڕاگماتیك بەشێکە لە زانستی زمان، کە پەیوەست بە دەوروبەر، مەبەستو واتای نێرەر بە وەرگر دەگات. لەم لێکۆڵینەوەیەدا کە تایبەتە بە پڕاگماتیکی نووسین نەك ئاخاوتن، دەوروبەرەکان جیاواز لە دەرخستنی مەبەستە پڕاگماتیکییەکان رۆڵدەبینن، بۆیە نووسەر یان رۆژنامەنووس لەگەڵ خوێنەر بە پشتبەستن بە کۆزانیاری دووسەرە دەتوانن کردەی لێکگەشتن لە مەبەستە پڕاگماتیکییەکاندا دەستەبەربکەن، هەروەك لەم بەشەدا هەوڵدراوە هەندێك لە مەبەستە پڕاگماتیکییەکان لە وتاردا شیبکرێتەوەو لەمەشەوە خوێنەر ئاشنا بە پێناسەی زمانی رۆژنامە لە ڕووی واتای پڕاگماتیکییەوە بکات.

ملخص

التداولية فرع من علم اللغة، وهي مرتبطة بالسياق تبين مقصدية المرسل ومراده، في هذا دراسة الخاصة بتداولية النص المكتوب غير منطوق- يظهر السياق مختلفا عن مقصدية التداولية- لهذا ان كاتب والقارء مستعنين بخلفيتيهما المعرفية يستطيعان توفير عملية التفاهم في مقاصد التداولية، كما حاولنا تحليلها في المقالة، واردنا من خلال هذه الدراسة ان يطلع القارء على كيفية ادراك وفهم تعريف لغة الصحافة.

Abstract

Pragmatics is a branch of linguistics in which meaning is analyzed based on context. This paper, which tackles the pragmatics of written text rather than utterance, assume that context of a written text is different from those of an utterance, which is why the writer as well as the reader rely on multi-knowledge to communicated pragmatics meaning.

The paper also aims at acquainting the reader with the concept and the definition of " Language of Journalism" through analyzing pragmatic meaning in some newspaper article.